

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Boka László, Vallasek Júlia
Ketten egy páston

Tasnádi-Sáhy Péter
Milyen legyen a jövő
(vár)megyei színháza?

Magyari Sára, Szűcs László
Az ötvenedik Tandem

2024
Június

Irodalom

4

Wirth Imre

Várad felé; Elhinnéd-e (*vers*)

5

Bertalan Zsófia

Reinkarnáció; Anyaszült (*vers*)

6

Finta Viktória

Kimondatlan (*próza*)

6

Jászberényi Sándor

Menekültek (*próza*)

12

Joldes Xénia

élet; kötelékfóbia; lélek; noktürn;
pszichedelikus vers;
Háromsorosok (*vers*)

15

Imre Eszter

Varjúasszony (*próza*)

17

Szélyes-Pál Dániel

Bentről ki; Szegény Attila fiam;
Nem foglalkozom veled, hisz
nagyobb nálad; Nem tudom mit
beszél (*vers*)

19

Balogh Endre

Semmitérő történetek (*próza*)

20

Szlopp Bernadette

Határidős kegyelem (*vers*)

Galéria

22

Beresin-művek a bécsi
Albertina Múzeumban

Esszé

26

Tasnádi-Sáhy Péter

Milyen legyen a jövő (vár)megeyi
színháza?

Tandem

31

Magyari Sára, Szűcs László

Az ötvenedik Tandem

Dialog/Párbeszéd

34

Gálfalvi Ágnes

Lapszemletöredék: magyar
írószomszédok a marosvásárhelyi
Vatrában

Társadalom

36

Forgács Áron

Rémtörténetek kulturális díjakról

Ketten egy páston

39

Vallasek Júlia

Az igazi szellemíró

Boka László

MI/AI vagy amit akartok?

Kritika

46

Salamon Eszter

Traumák árnyalatai – Vadadi
Adrienn: *Emlékfestés* (könyv)

46

Bozsódi-Nagy Orsolya

Egy síró bohóc igaz története –
Richard Gadd: *Baby Reindeer* (film)

50

Koós Csenge

Pericles. Ajtó, kulcsok nélkül
(színház)

Előhívás

53

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Öt

A CÍMLAPON: Eva Beresin: *A Look in the Mirror*, 2020, olaj, vászon, bécsi magángyűjtemény. © Eva Beresin
(Fotó: Peter M. Mayr)

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Eva Beresin: *Absorbed by Digestion*, 2023, olaj és akril vásznon, Edwin Oostmeijer
Collection. © Eva Beresin (Fotó: Jean-Baptiste Maitre)

Stand? Einstand!

Újvárad 2024/6

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

IV. évfolyam, 6. szám. Megjelenik havonta.

Ugyan az alábbi történetet azon frissiben, primőr indulatból lett volna kedvünk pár hete megírni, közéleti konnotációi miatt jobbnak gondoltuk a választás után visszatérni rá.

Még valamikor május első felében találkoztunk néhányan, A könyv barátai kezdeményezés debreceni és nagyváradai barátai, hogy beszélgessünk közös terveinkről, két padon, egy asztal körül, a Körös-parton. Mesélik, a megbeszéltnél korábban érkezve a Szent László téren körülnéztek a könyvvásárban, amelynek körülményeit irigylésre méltóan jónak találták. – Csakhogy... – tették hozzá, feltűnt nekik, nemhogy magyar nyelvű kiadó standjával, egyáltalán magyar nyelvű kötetekkel sem találkoztak, hiába keresgéltek. Azt viszont hallották, hogy az arra sétáló emberek között többen is magyarul beszélgettek e szombat déli órában. – Hogy is van ez? – kérdezték debreceni könyvbarátaink.

Hogy is van ez? – kérdeztük jó pár lapszámmal, s vagy két évvel ezelőtt ugyenezen oldalon magunk is. Hiszen nem újdonság, a román közrádió és a nagyváradai városháza valamely alegségének közös könyvvásárán a korábbi években sem volt magyar jelenlét, annak ellenére, hogy a közmédia is, az önkormányzat is bizonyos százalékban a magyar nemzetiségű adófizetők pénzén virágzik. Előbbi igazgatótanácsában is van magyar delegált, ahogy a városházán is tanácsadó, akinek Nagyvárad az első, bármit is jelentsen ez. A magyar könyv, a magyar olvasó viszont elég hátul kullog a sorban. A diszkrimináció még szemléletesebben rajzolódik ki azáltal, hogy miközben a megyei önkormányzat által finanszírozott román folyóirat főszerkesztője a könyvvásár díszvendége volt, a hasonló kiadói háttérrel megjelenő magyar lap, a Várad semmilyen formában nem volt jelen, sem dísz-, sem egyszerű vendégként, legalább egy stand eldugott sarkában kitéve. Rólunk, holnapos könyveinkről, lapunkról nyilván nem is szólva.

Ez az eset ismételt felveti szükségességét, hogy beszéljünk a kulturális autonómiáról, amellyel a politika az egyéb autonómiaformák tét nélküli emlegetése mellett megfeledkezni látszik. Reméljük, nem azért, mert ennek megvalósulása lenne a leginkább járható út. Persze, a külön stand is terület alapú dolog, talpalatnyi hely az ősi aszfalt felett. Ugye, milyen kicsinyes dolog, hogy még ennyi, kétszer három méter sem adatik meg?

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Wirth Imre

Várad felé

Minden nyomorúságos dacára,
Várad felé menve betegségben,
törődötten a boldogság kísért,
s bár lovaim botlanak a sárban,
mindegy, hiszen Szent László emléke
veri a patkókat a pillanat
szívére. Mily pára és sírások,
káromlás a földi nyomorúság
nem szép képére, megyünk vidáman
át Várad felől így a nemlétbe,
s rám szól kedvesem a ponyva alól:
miért hoztál ennyire semmibe,
hol Orpheusz néma, mert nincs miért
szeretni sem - hallgass és nézd, a hegy
felett az istenek bánatából
hogyan léz ködkép a kedélynek ormán.

Elhinnéd-e

Ha ebben az esti rigó
napköszöntőben, búcsúban
lenne jelem, egy rezdülés
a Föld életében mégis,

hogyan én nem akartam, semmi
közöm a háborúhoz - mondd,
elhinnéd-e, mesterséges
értelem, eltűnő szavam?

Megbocsátanál-e egy kék
algoritmusnak, lomha, vak
reménynek, vagy eldöntötted
rég a sorsunk? Számít-e, mit

szeretne a hatvanéves
gyerek? Vagy zörgő, száraz
falevél, ezüstös semmi
vár az ég szeméttelapján?

WIRTH IMRE
(1964, Budapest)
bölcsező, egyetemi
tanár, főállású apa,
komolyodván
muzeológus,
kiállítások kurátora.
Pomázon él.
Legutóbbi kötete:
Úgy járkálsz, mintha
lenne otthon (Scolar
Kiadó, 2022).

Bertalan Zsófia

Reinkarnáció

Hetek óta azt álmodom,
 hogy nyers tojást eszem.
 Minden éjszakával eggyel többet.
 Tudom, ez annak a jele,
 hogy a lélek kész
 elhagyni a testet.
 Idegen húsgolyó,
 én meg belészorult fekély vagyok.
 Hetek óta azt álmodom,
 hogy nyers tojást eszem.
 Minden éjszakával eggyel többet.
 Tudom, hogy ez annak a jele,
 hogy a lélek
 másik testbe vándorol.
 szanaszét hagyott párnák
 és testmeleg takaró.
 Nemrég még a test feküdt benne,
 egy másikkal,
 amiben nem én vagyok a fekély.
 Hetek óta azt álmodom,
 hogy nyers tojást eszem.

BERTALAN ZSÓFIA
 (Székelykeresztúr,
 2001) a BBTE
 Színház és Film
 szakának
 a hallgatója.
 A Kortárs hangon
 irodalmi pályázat
Újvárad lapdíjasa
 vers kategóriában.

Anyaszült

Láttam, ahogy anyám csinálja.
 Kiveszi, mint fagyott húst a mélyhűtőből.
 Az ember sem különb egy darab húsnál.
 A kicsontolás könnyen megy,
 de a kedvence a klopfolás
 ez is olyan, mint zöldséget aprítani
 mindig hatékonyan temette el
 magában, hogy
 a vetélés nem volt természetes
 kivájt vakondtúrás volt,
 kikapart szemüreg
 vér és tisztasági betét
 szagú halál
 felöklendezett bűntudat
 elment?
 el.

Finta Viktória

Kimondatlan

Az utolsó pillanatban felriad, és megkapaszkodik a mellette fekvő testben. A törzs a tenyere alatt fehér és teljesen szőrtelen. Nappali fényben összezsugorodik, ami az éjjel még fölémagasodott. Felül az ágyban. Most látja először a kollégiumi szobát, ahova a sötétben úgy tapogatták ki az utat. Nincs függöny, a kedd reggel ráesik a fiúbordelre¹ és a hulló vakolatra. Óvatosan, nehogy felébressze a srácot, lefejt a vézna kart a válláról. A tegnap estét a takaró alatt felejt. Átlopózik a fürdőszobába, idegen fogkrémet nyom a mutatóujjára. A borovička és az epres óvszer íze lassan leválik a nyelvéről. Kiköpi a habot, elvétí, sikálja le a csapról, hogy semmi nyomot ne hagyjon maga után. A vékony falon átszűrődik az ébresztő csörgése. Kisiet a fürdőből, megragadja a táskáját, útra kész. Csak a kicsiny előszobában jön rá, hogy a cipőjét az ágy mellett hagyta.

Megnyikordul az ágy. Pár másodperce van dönteni, mielőtt a srác lenyomná a kilincset.

Zajtalanul végigszalad a linóleumon, nem emlékszik a helyes irányra, a megérzésére hallgatva fordul balra a folyosó végén. Lerohan a lépcsőn, gondolatai, melyek nemrég még a gyűrött lepedő fölött lebegtek, robognak utána. Ötmeletnyi kosz tapad a talpára. A kijáratot megtalálja, a terminál viszont pirosan csipog. Hebeg valamit a portásnak, hogy itt lakik, csak valamiért nem működik az ISIC-ja². Kiszáradt száján botladozva jönnek ki a szlovák mássalhangzók. A portás unott pillantást vet a meztelen lábára, majd megnyom egy gombot. A terminál vasrúdja fémes nyikorgással enged. Az utcára lépve napszemüveg után matat a táskájában, hiába. Nem számolt napsütéssel, mikor készült az esti szemeszterzáróra.

Más évekhez képest későn érkezik a nyár, szinte már le is mondott róla. Most kizökkenti a június végi kánikula. Talpát égeti a beton, erőltetett nyugalommal sétál, kerüli az emberek tekintetét. A srác intrije³ pár percre van a vasútállomástól, rögtön mel-

FINTA VIKTÓRIA (Révkomárom, 2000) a Pozsonyi Színművészeti Főiskola dramaturg szakos végzős hallgatója. A Kortárs hangon irodalmi pályázat *Újvárad* lapdíjasa próza kategóriában.

lette a buszmegálló. Fél órát kell utaznia a saját kolégiumáig. Legkésőbb ma kell leadnia a szobája kulcsát, és még össze sem pakolt. Vízet keres a táskájában, de a kulcsát elhagyta valahol. Behúzódik egy oszlop árnyékába, és reméli, hogy ilyen korán még nem találkozik ismerőssel. Pontosan emlékszik az éjszaka részleteire, a világoskék ég alatt mégsem érti a miérteket. Izzad a tegnap esti ruháiban, a nyár a bőrére simítja a megbánást. Nyirkos tenyerében szorongatja az összegyűrt menetjegyet. A megálló egyre zsúfoltabb. Elejtett mondatokat csíp el a mellette elhaladó párbeszédeiből. Összeszedi őket, mint kavicsokat más emberek cipőjéből. Történeteket talál ki róluk, míg várja a buszt. Felidéz egy régi beszélgetést, de csak a szavakra emlékszik, a hangra már nem. Valamikor abba a hangba volt szerelmes.

Felnéz, de meg is bánja. Tekintetük összeakad, ezt akkor sem lehet tagadni, ha mindketten gyorsan elkapják a fejüket. Mire összeszedné a bátorságát, a másik lány már ott áll mellette. Hatalmas bőrröndjének kerekébe egy gally tekeredett. „Hát te?” Egy faluból vannak, nem mondhatnak egymásnak sok újat. Ami tényleg új, azt mégsem vallhatja be. Ez a lány soha semmi hülyeséget nem csinált, jövőre végez a főiskolán, közös lakást keres nekik a barátja, aki bármikor megkérheti a kezét. Ő ott áll előtte koszos talppal, fehér, szőrtelen törzseken alszik, és hagyja, hogy végképp megsüketítsék az idegen szívdobogások.

„Miért nincs rajtad cipő?” A kérdésben nincs ítélet, még sürgető kíváncsiság sem. „Az egyetlen cipőm, ami még a kolin maradt, elszakadt, reménytelen eset. Most megyek venni valamit gyorsan.”

¹ a bordel szlovakizmus, jelentése: rendtelenség

² Az ISIC kártya (diákigazolvány) szlenges rövidítése a szlovákiai diákok körében

³ szlovakizmus, jelentése: koly (kollégium)

san." A lány bólint, nem firtatja az igazságot. Lefektetni a bőröndjét a poros betonra, felnyitja, a kerékből kiszedi a gallyat. Farmerdzseki, biodezodor, antikvár könyvek, kosár nélküli melltartó. Sárga esőkabát alól egy pár szandált húz elő. „Tessék, egy méret vagyunk.” Ellenkezne, legalább udvariasságból, de addigra a lány visszacsukja a bőröndöt. Széles karimájú kalapja alól biztatóan pislog. Most elmondaná neki, mennyire fél, de azt sem tudja, mitől pontosan. Végül még a szandált is elfelejti megköszönni. Csak annyit kérdez tőle, hova utazik. „Találkozóm van valakivel.” Pillanatnyi csend. „Utána táborba megyek.” Ő is csak megértően bólint. Talán még sosem vágyott ennyire visszaemlékezni arra a bizonyos hangra. A busz bekanyarodik. Felszáll a leghátsó ülésre. Egy rövidet int, de már csak a kalapot és a bőröndöt látja a vasútállomás bejáratánál.

Az intrin csak bedobálja a cuccait a bőröndbe. Virágmintás ruhák, csipkés bugyik, könyvek kilógó

könyvjelzőkkel, összetekeredett fülhallgató. Utolsó pillanatban adja le a szobakulcsot, és éri el a hazafelé tartó vonatot. Fülében zakatolnak az utazók szavai. Továbbra sem tudja felidézni azt a régi hangot, csak az éjszaka nyögéseit. Besötétedik, mire leszáll a falusi vasútállomáson. Az ajándékszandálban lép be a házba. Anyja rövidnadrágban áll a tűzhely mellett, pára csapódik ki a lámpabúrára. Töltött paprika kérdésekkel. „A szemeszterzáró buli jól sikerült, de nem történt semmi érdemleges.” Könnyedén beszél, a vállát vonogatja, tányért vesz elő. „Hallottál valamit Annáról mostanság?” Felkapja a fejét. Szinte sosem beszéltek róla. Vet egy futó pillantást az előszoba felé, de nem látja a szandált. Lesz valaha bátorsága hordani? „Nem tudok róla semmit, miért?” Végül is majdnem igazat mondott. Legszívesebben befogná a fülét, miközben az anyja kimondja: „Anna állítólag egy szó nélkül összepakolt, és megszökött otthonról.”

Egy fájdalmas sóhaj után elhallgat az ébresztő.

Jászberényi Sándor

Menekültek

1.

„Elnézést, leülhetnék önökhöz?”

Egy fiatal pár állt az asztalnál a gyerekével. Ősz volt, hatkor már leesett az éjszaka, és az éjszakával a hideg. A hőszűrők alatt azonban semmit nem éreztünk belőle. Az Élesztőben ültünk és sört ittunk a feleségemmel.

„Parancsoljanak.” – mondtam, és mutattam, hogy üljenek le a padra.

„Nagyon kedvesek.” – mondta nő. Göndör fekete haja keretbe foglalta a valószínűtlenül fehér bőrét. Mindketten leültek, a nő maga mellé vette a kislányt. A férfi mondott valamit ivritül, amit nem értettünk, vitatkozni kezdett a feleségével. A kislány észrevette az asztal alatt fekvő kutyát, és kinyújtotta felé a kezét. Az anyja rászólt.

„Nyugodtan játszhat a kutyával. A légynek sem árt.” – mondta a feleségem. A gyerek azonnal el is tűnt az asztal alatt.

„Zivának hívják.” – mondta a feleségem, és lehajolt a kislányhoz, aki az ölébe vette a kutya fejét.

„Zivah?” – kérdezte a férfi.

„Igen.”

Mondott valamit ivritül a feleségének.

„Azt mondja, hogy ez egy zsidó név.”

„Az.” – válaszolta a feleségem. A férfi megint ivritül mondott valamit.

„Arra kíváncsi, hogy miért hívják a kutyát Zivának. Sajnos nem beszél magyarul.”

„Mi beszélünk angolul.” – mondtam.

„Tudják, hogy ez egy zsidó név?” – kérdezte a férfi.

„Persze, hogy tudjuk. Én választottam.” – felelte a feleségem.

„Maga zsidó?”

„Igen.”

A nő erre elsírta magát. A férfi átölelte, és ivritül suttogott hozzá.

„Azt magyarázom neki, hogy már biztonságban vagyunk. Itt nincsenek terroristák.”

„Izraelből jöttetek?” – kérdeztem.

„Igen.”

„Nagyon sajnálom, ami történt.”

Három nappal korábban a palesztin dzsihadisták betörték Izraelbe a Gázai övezetből. Ezer embert öltek meg alig néhány óra alatt, százakat ejtettek túszul. Izrael válaszul mozgósított, és a Gázai övezet

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR (1980) magyar szépirodalmi író. Műveit kilenc nyelvre fordították le, több mint húsz országban jelentek meg. Legutóbbi könyve (*Mindenki Másképp Gyászol*) 2023-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál. Kairóban él.

megszállására készült. Éjjel-nappal lőtték az övezetet. A nemzetközi hírek csak erről szóltak.

„Teljesen összekentem a sminkemet.” – mondta a nő.

„Gyere, elkísérlek a mosdóba.” – felelte a feleségem.

„Köszönöm.”

Ahogy felálltak az asztaltól, a kislány utánuk futott.

„Benji.” – mutatkozott be a férfi. Mondtam a nevem, és kezét fogtuk. Elmondta, hogy Tel Avivból repültek Magyarországra, majd azokról a felvételekről beszéltünk, amik az elmúlt napokban mindenkinek beégtek a retinájába. Egy zenei fesztivál résztvevőit támadták meg a dzsihadisták, fegyvertelen tinédzserek holttesteit mutatták a videófelvételek, akiket menekülés közben lőtték hátba.

„Tudja, ezek nem emberek, ezek állatok. Mindet meg kell ölni, mert addig nem leszünk biztonságban. Ezért jöttünk el. Lehet, hogy holnap Tel Avivban csapnak le. Így nem lehet gyereket nevelni. Remélem, ezért a mészárlásért a földdel teszik egyenlővé a Gázai övezetet.”

A nők visszajöttek, kezükben papírtálcán sült krumplit hoztak. Zoé, a kislány azonnal enni kezdett, ahogyan leültek. Amikor azt hitte, hogy nem látjuk, etette a kutyát.

„Éva elmondta, hogy lakást keresnek.” – mesélte a feleségem.

„Igen, jelenleg egy hotelben lakunk. Sokkal nehezebben megy, mint reméltem. Tíz éve jöttem el, azóta elég sok minden változott. Szerencsére vannak páran, akik segítenek” – mondta a nő.

„Mi is szívesen segítünk. Gyertek át hozzánk ebédelni holnap.” – felelte a feleségem.

„Nagyon kedvesek vagytok.”
Telefonszámot cseréltünk a Shulman családdal, majd elköszöntünk egymástól.

„Tudtál beszélni vele?” – kérdezte a feleségem már otthon, lefekvés közben.

„Nem értem el, egész nap próbáltam. Gondolom kilőtték az átjátszóállomást.”

„Be akarsz menni?”

„Sem az izraeliek, sem az egyiptomiak nem engednek be senkit.”

„Nem ezt kérdeztem.”

„Tudom.”

2.

Tizenöt éve járok a Gázai övezetbe. Először az „Öntött ólom” hadműveletről tudósítottam. Akkor ismertem meg Abedet. Egy huszonéves, lenyalt hajú frissen diplomázott öltönyös fiú volt, velem egyidős. Szívből gyűlölte a Hamászt, ami azonnal átvette a hatalmat az övezetben, amint az izraeliek kivonultak. Jó humorú, kedves ember volt, beduinak vallotta magát. Ez állandó derültséget okozott a rafahi beduinok körében, tekintve, hogy mindenki tudta, hogy legfeljebb fényképen látott sivatagot, mert sosem tette ki a lábát a városból, ahová született. Tulajdonképpen együtt öregedtünk meg. Két hónapon keresztül ápolta a lelkemet, amikor a gyerekem anyja elhagyott. Az édesanyja, akivel a szokás miatt sosem találkoztam korábban, de mindig mosott és főzött rám az otléteim alatt, leültetett, és személyesen mutatta meg egy fotóalbumban az eladósorban lévő lányok fotóit. Nyilvánvalóan abban látták búskomorságom feloldásának kulcsát, ha újránősülök, és ezúttal egy tisztességes palesztin lányt veszek feleségül. Végül nem így alakult, de a jó szándék megvolt. Elsőként ismerhettem meg Abed anyósát és apósát is, a feleségének nekem kellett epilátort vinnem a lassan tíz éve blokád alatt lévő övezetbe. Végignézttem azt is, hogyan csúsznak le reménytelenül a középosztályból a szegénységbe. A gazdagok lakta tengerpartról, a Gázai övezet azon részébe költöztek, ahol már az utca közepén folyt a szennyvíz. Munka nem nagyon volt a világ legnagyobb szabadtéri börtönében, Abed szerencsésnek mondhatta magát, hogy angolt taníthatott egy általános iskolában. Fizetést jó, ha félévente kapott. Mégsem volt hajlandó pénzt elfogadni tőlem. Abed első fia, a kis Kuszáj a térdemen lovagolt, és nagybácsinak szólított, miközben a gyertyafényben vacsoráztunk az otthonukban. Az övezetben ekkor már tíz éve csak napi egy órára volt áram. A vacsorára Abed minden pénzét elköltötte, de hallani sem akart arról, hogy fizessek neki. A kanapéban dugtam el a pénzt, és csak akkor mondtam el neki, amikor már Európában voltam, nehogy utánam hozza a határra.

Izrael bibliai csapást készült mérni az övezetre a terrortámadás miatt. Ők pedig ott éltek a közepén.

3.

Reggelre elindult a szárazföldi offenzíva. Heves utcai harcok képei töltötték be a közösségi médiát. A feleségem még aludt. Kávézás közben megnéztem egy videót, ahogyan egy izraeli tank szándékosan keresztülhajt a „Love Gaza” betűkből épített térfeliraton. Pont olyan volt, mint a világ összes városában, azért készült, hogy az emberek szelfizzenek előtte. Utána a törmelék között túlélők után kutatók videót néztem, majd ahogyan férfiak rohannak „Allahu Akbar”-t kiabálva, kezükben a nyilvánvalóan halott gyerekükkel. Mikor már nem bírtam tovább, levittem a kutyát, majd átmentem az irodámba dolgozni. Többször ráírtam Abedre, de nem válaszolt semmit, nem is látta az üzeneteimet.

Shulmanék egyre jöttek, a feleségem pho leveset hozott a szemközti vietnámi étteremből. Elmondták, hogy lakást vennének Budapesten, hosszasan dicsérték, hogy milyen szép a miénk. A feleségem még az éjszaka folyamán betette őket valamilyen facebook csoportba, rengetegen jelentkeztek, hogy segítsenek. Már több időpontjuk volt a hétre lakásnézésre, Évának pedig, aki belsőépítésként dolgozott, már voltak munkaaajánlatai is. Három óvoda is készen állt azonnal felvenni Zoét, a kislányukat.

„Nem is tudom elmondani, milyen nagyszerűek a magyarok.” – mondta Benji, őszintén meghatódva. „Este fátyós tüntetés lesz Izrael mellett. Mi sajnos nem tudunk elmenni a gyerek miatt, de csodálatos, hogy vannak barátaink a világban.”

4.

Hajnalban csipogott a telefonom. Abdelhalim volt.

„Hogy vagy barátom?”

„Istennek hála, éltek.”

„Nincsen semmi baj. Kán Junisz az új északi rész.”

„Nem értem.”

„Gáza északi részét szétlőtték az izraeliek, és elvagták a többitől. Itt is sok ház felrobbant. A miénk még áll. A szomszédot én húztam ki a romok közül. Már mindenkinek meghalt valakije.”

„Hogyan tudok segíteni? Küldjek pénzt?”

„Nem kell.”

„Abed, gyertek el onnan. Egyiptomban sok embert ismerek. Kiveszek nektek egy lakást, találok neked valami munkát.”

„Nem.”

„De miért nem? Legalább a gyerekeidnek legyen normális élete, ha neked már nem volt.”

„Ezt akarják. Hogy menjünk el innen. Nem kapják meg.”

„Ha nem mentek el megölnék titeket.”

„Mindenkit nem lehet megölni.”

„Meg fogják próbálni.”

„Tudom.”

„Akkor miért nem jössz el? Nem akarom, hogy meghalj.”

„Nem hagyhatom itt a földet.”

„Miért kockáztatod az életedet egy darab földért? Élni mindennél fontosabb.”

„Ti ezt Európában nem értitek. A részei vagyunk ennek a földnek.”

„Akkor legalább a feleségedet és a gyerekeket küldd el.”

„Ők is a részei.”

„Semmi esélyetek nincs.”

„Mi van a fiaddal?”

„Jól van. Negyvenhetes a lába.”

„Ha ennek vége lesz, egyszer igazán elhozhatnád magaddal.”

„Ennek sohasem lesz vége.”

„Tudom.”

„Ugye nem vagy benne az ellenállásban?”

„Nem. Három gyerek és két nő függ tőlem.”

„Biztosan ne küldjek pénzt?”

„Biztosan.”

Abban maradtunk, hogy beszélünk még az este folyamán. A hírek tele voltak az invázió képeivel. Este a tévében bementek, hogy Németországban és Magyarországon betiltották a palesztinok melletti tüntetéseket. Többször hívtam Abedet a messengeren, nem lehetett elérni.

5.

Benji akkor hívott, amikor újrakezdődtek a harcok. Izrael cserébe a túszok elengedéséért néhány napra felfüggesztette a szárazföldi offenzívát, és megengedte, hogy segélyek érkezzenek az övezet déli részébe. Akkor már sem áram, sem víz nem volt a Gázai övezetben, és egymillió ember zsúfolódott össze a határ egyiptomi oldala mellett, Rafahnál. Mindenki azt remélte, hogy a tűzszünet kitart, és nem kezdődnek újra a harcok. Akkor tudtuk meg, hogy tévedtünk, amikor becsapódó bombák képeivel telt meg a közösségi média.

Benjivel a vietnámi étteremben találkoztunk. Pho levest ebédeltünk, és gyömbérsört ittunk hozzá.

„Mi van veletek?” – kérdeztem.

„Éva talált munkát, Zoénak találtunk egy zsidó óvodát. Rengetegen segítenek.”

„Ennek örülök. Mit tudok segíteni nektek?”

„Éppen eleget segítettek, nem ezért hívtalak.”

„Hanem?”

„Lenne egy üzleti ajánlatom a számodra.”

„Hallgatlak.”

„Tudod, lakást keresünk. Nem is tudom hányat néztünk meg az elmúlt két hétben. Igazából egyikkel sem volt baj, csak vagy túl kicsi volt, vagy túl nagy. Nagyon nehezen tudunk dönteni Évával.”

„Értem. Hát nem könnyű választani.”

„Nem. Ekkor jutott az eszembe, hogy a ti lakásokat mindketten szerettük. Arra gondoltam, hogy megkérdezek, hogy nem akarjátok-e eladni nekünk.”

„Szeretjük azt a lakást.”

„Tudom, és értem, de amúgy sem vagytok Magyarországon az év nagy részében.”

„Nem gondolom, hogy eladnánk.”

„Nézd, kész vagyok a piaci ár tíz százalékaival többet fizetni. Ez jó üzlet.”

„Értem, de te meg azt értsd meg, hogy vannak más szempontok is. A kutya túl öreg már, hogy megszokjon egy új helyet.”

„Azért gondolkodj rajta.”

„Hiába gondolkodok. A lakás Eszteré, és nem az enyém.”

Otthon, lefekvés közben a feleségem elmesélte, hogy Éva őt is megkereste ugyanezzel a kérdéssel. Abban maradtunk, hogy semmilyen körülmények között nem adjuk el a lakást.

6.

Shulmanéknak végül sikerült otthont találniuk. Ezt a feleségem mesélte, aki szinte mindennap cselelt Évával.

Négy hét telt azóta, hogy találkoztam Benjivel. A tél közepén jártunk, egyre kevesebb volt a napsütéses órák száma, a Gázai övezetben pedig már több mint huszonötezen haltak meg. A hírekből tudtam, hogy az izraeli fegyveres erők bevonultak Khan Júniszba, ahol Abedék éltek. Aggódtam. Többször kerestem, de továbbra sem értem el.

Aznap beszéltem vele legközelebb, amikor a Shulmanék lakásavató bulija volt. Kora reggel keregett megint.

„Hogy vagy barátom?”

„Hál'istennek éltek.”

„Szélótték a házunkat. Mi jól vagyunk?”

„Sajnálom. Hol vagytok?”

„Rafahban. Több mint egymillióan vannak a határnál sátrakban. Sokan betegek, nincs tiszta ivóvíz.”

„Édes Istenem. Nem tudtok átmenni Egyiptomba?”

„Egyiptom zárva tartja a határt. Egyébként sem megyünk el.”

„Az izraeli miniszterelnök nem fogja abbahagyni a háborút.”

„Nem hát, akkor mehetne börtönbe a korrupciós ügyei miatt.”

„Tudok valamit segíteni? Bármit?”

„Nem szeretek ilyet kérni, de nem tudnál küldeni pénzt? Sátrat kell vennem, ahol alhatunk.”

„Dehogynem.”

Volt négyszáz dollárom, azt gondoltam, hogy azt elküldöm nekik. A banki utalás elképzelhetetlen volt. Hónapok is eltelhetnek, mire látnának valamit a pénzből. Az azonnali pénzküldő cég tűnt a legjobb megoldásnak. Tudtam, hogy a közeli plázában van egy Western Union, vettem a kabátomat, és odamentem. Fél órát vártam a pult előtt, mire sorra kerültem. Egy idősebb nő ült a pénztárban. Amikor elmondtam neki, hogy a Gázai övezetbe szeretnék pénzt küldeni, közölte velem, hogy nem lehetséges.

„De korábban küldtem önökön keresztül.”

„Az korábban volt. Azóta változott az üzletpolitika.”

Nem adtam fel könnyen. Metróra szálltam, és kimentem a külvárosba, ahol a Moneygram irodája volt. Ott is ugyanezt mondták, amikor sorra kerültem. Három cégnél is jártam, mire feladtam.

„Sajnálom Abed, úgy tűnik, Európából nem lehet pénzt küldeni az Övezetbe.”

„Nem baj barátom, köszönöm, hogy megpróbáltad.”

7.

Shulmanék egy háromszobás, régi polgári lakást vettek, hatalmas ablakokkal, ami egy parkra nézett.

A házavató bulin sokan voltak, a kabátok már nem fértek el az előszobai fogason. Benji a kezében két pohár pezsgővel fogadott minket, azt mondta, szeretne bemutatni valakit. Éva elvitte magával Esztert.

„Szépen berendezkedtetek.” – mondtam.

„A legtöbb bútort ajándékba kaptuk. Gyere, bemutatom, kitől vettem a lakást.”

Egy hatvan körüli, barnaszemű férfihez vitt. Ismerősnek tűnt, de nem tudtam honnan. Akkor

jöttem rá, amikor bemutatkozott. Brüsszelben volt parlamenti képviselő.

„Tudja, amikor meghallottam, hogy itt van ez a fiatal család, erkölcsi kötelességemnek éreztem cselekedni. Mindenkinek joga van, hogy ne terrorfenyegetésben élje le az életét.”

„Igen.”

„Az arabok nem nyugszanak, amíg meg nem ölnek minden izraelit. Ilyen közegben nem lehet gyereket nevelni. Tudja, ez a lakás a szüleimé volt, akik már nem élnek. A gyerekeinkkel mi pedig Brüsszelben élünk. Gondoltam, hogy segítünk.”

Benji egy villával megkocogtatta a kezében a pezsgős poharát. Az alapzaj elhalt a lakásban.

„Barátaim! Nem tudom eléggé megköszönni a segítségeket. Nélkületek nem lennének itt ebben a gyönyörű lakásban, nem lenne semmink. Emelem a poharam rátok, és a normális életre, ami most kezdődik el! Az életre!”

„Az életre!” – ismételte meg mindenki.

8.

Abeddel nem beszéltem többet, bár nem volt nap, hogy ne próbáltam volna. Egy közös ismerősünk Ramallahból írta valamikor márciusban, hogy meghaltak egy rakétacsapásban. Egy nyolchónapos terhes palesztin nő is meghalt aznap. Az orvosok meg tudták menteni a meg sem született gyereket – ez akkora szenzáció volt, hogy a BBC interjút készített a műtétet levezető férfival.

Shulmanékkal még összefutottunk az elkövetkező hónapokban. Nem sokáig élvezték az új lakásukat. Benji visszautasíthatatlan munkaajánlatot kapott Izraelben, március végén Éva is Zoé is utána ment. A lakást meghirdették az airbnb-n.

Küldtek egy képeslapot Eilatból. Tengerpart volt rajta, napernyők és pálmafák. A hátoldalán Éva kézírása: „Látogassatok meg minket egyszer, itt már nyár van!” és mosolygó szmájlik.

Joldes Xénia

élet

szelíd szadizmusa:

magával ragad,
bőr alá tapad,

hasra fordít,
megostoroz,

majd
az infravörös csíkokból
új bordákat fakaszt

kötelékfóbia

csípőd falevél,
ring a dérbén

kóbor macska téglakerítésen,
alakod tovalibben
a dús novemberi ködben –

lélek

teljes napfogyatkozás —

barlangom száját
eltorlaszolja a Hold,
megfulladok —

lelkem kiszáll
testemből,
légszomjas hőlégballon —

lelkem vibrátor,
klimax előtt lemerül,

ujjaim közt szertefoszlik
minden csepp
mesterséges öröm —

lelkem elernyed,
gumiabroncs —
autótemető —

JOLDES XÉNIA
(1999,
Marosvásárhely)
a Babeş–Bolyai
Tudományegyetem
újságírás szakán
végzett. Jelenleg
Belgiumban él.

lelkem szörnyeteg,
trauma-csonkonból
foltozott babatakaró,

nélküle nem alszom —

lelkem pillanatragsztóval
rögzített szilánkok
sikere és veresége:

végső mentsvár —
végzetes magány —

noktürn

szemeim alatt
dudorodó félholdak
keringenek ellipszis-pályákon –

sötét nádas fölött
kék hold
veri vissza a fényt –

csordultig töltött
pocsolyák tükréből
mohó fantommacskák
holdtejet lefetyelnek –

pszichedelikus vers

plüssállatok üveges tekintetével
röntgent készítünk a külvilágról
körvonalaink életre kelt rajzfilmfigurák
arcunkat az ég áfonyakék
vítükrébe mártjuk
felhőalakzatokat fedezünk fel

tavaszi esővel kergetőzünk
az állomás mögött
megtudom hogy balkezes vagy
nézed a kezed és olyan
mintha nem a tiéd lenne
átadom a cigim
segíts megtekerni kérlek
fogd meg úgy
mintha a tiéd lenne

a képek amiket készítünk
elmosódnak másnap
napkeretbe helyezzük őket

az élet mozgólépcső
hétvégén lekapcsolják
az energiakrízis miatt
mi viszont mennénk
még egy kört
hogyan egy délután erejéig
úgy tehesünk
mintha minden a miénk lenne

Háromsorosok

algebra

ha kivonlak magamból,
egálba kerülök magammal
– *ez egy fájdalmas igazság*

bauhaus

halhatatlanságod absztrakt emlék fejemben,
mint egy sosem látott Kandinsky
üres kiállítóteremben

csendélet

az élvezet vásznán
szétkent szerelem szárad
olajfesték lassúságával –

feloldozás

szívem pezsgőtabletta,
kezedben vizespohár:
oldozz fel –

szenvedély

szádba harapok,
ajkadból vér patakzik:
koporsószőgíz –

szomj

öledben forrás,
torkomban csillapíthatatlan szomj,
ajkaim combjaid közé szorítom –

Imre Eszter

Varjúasszony

IMRE ESZTER (1990) író, fordító. Marosvásárhelyen született, tíz évet élt Budapesten, ma újra szülővárosában él. Legutóbbi kötete: *Napsugár kisasszony tizenkét madara* (Gutenberg Kiadó, 2022). Regényt, esszét és mesét ír.

Krisztinának szeretettel

Ez a madarak tudása. Ezt is úgy tehettem magamévá, mint a nyelvet. Észrevétlenül, biztosan. Tudtam, hogy ez lesz az utolsó találkozásunk. Heti egyszer elmentem hozzá, és ő tanított. Két lánya volt, ikrek. Délután kettő és négy között aludtak, ilyenkor zajlottak az óráink. Két ugyanolyan karosszéke volt. Az enyémen nem fogott az idő, az övére ráakódott

Vida Krisztina illusztrációja

a gondolatnehéz telés. A lakása madárhang és álomcsend volt. Nyáron a szobán áthatító napsugarak élén egyensúlyozó porszemeket néztem, télen a tompa délutáni sötétségben ültünk és a haját figyeltem. Évről évre belekapott a sötét. Novemberben delejes volt, decemberben hamvas. Tavasszal emlékezetként kékllett fel benne az egykor volt emberasszony néhány tincse. Ősszel mintha kacsintott volna. Nyáron újra a napfény és a por. A lányok aludtak, sosem láttam őket. Alvásuk eleinte tejszagú csenddel lepte el a lakást, később könnyű gyermekálmocsend telepedett a szobákra. Az évek előrehaladtával éreztem, hogy álmodhatnak is odabent. De sosem ébredtek fel.

Ezalatt a hét év alatt egyszer sem kérdeztem meg tőle, hogy miért tanult meg a varjak nyelvén. Ő sosem szólt hozzám az embereként. Addig mondta varjúnyelven, amíg valahogy megértettem. Az utolsó két évben már én sem szólaltam meg emberi nyelven. A legutolsó alkalommal azonban megkérdeztem, hogy miért tanulta meg. Akkor hallottam először az emberek nyelvén beszélni.

Azt mondta, hogy a házassága alatt belerokkant az emberek nyelvébe. Az emberek nyelvét szándékosan félre lehet érteni. Ez egy beteg nyelv, így mondta. Ha valakinek nem tiszta a szándéka, ha valaki nem szeret, akkor szándékosan félre fog érteni mindent, ami elhangzik. Mielőtt a férje elment, felrótta neki, hogy túl sokat beszél. Ő is tudta ezt, de kétségbeesésében tette, mert a férfi egy szavát sem értette, és ettől úgy érezte, hogy fuldoklik. A szándékos nemértés a leghatékonyabb mérgező. Nem sokkal azután, hogy egyedül maradt a lányokkal, egyik nap varjú ült az ablakába. És akkor megértette, hogy ez a különbség a madarak és az emberek nyelve között: míg az emberek nyelve pusztán nyelv, addig a madaraké tudás. És a tudást nem lehet félreérteni. A madarak nyelve védett a szándékos félreértés gonoszágával szemben. Hagyta hát, hogy a varjú megtanítsa neki a nyelvet. A lányainak nem is kellett tanítania, kiszívták a melléből. Mennyi teje volt! Áradt, mint a Körös, amikor a Fekete Sas palotáról szárnyat bontó nagymadár körbepüli a parton sétáló szerelmeseiket, és röptével megárasztja a folyót. Itták is nagy kortyokban, a lányok, akikről a szülészörvos azt mondta, hogy a nap világlík az orcájukon. Ő pedig két szoptatás közt a varjúval társalkodott. Aztán

a madár egyszer már nem jött vissza. Ő addigra hibátlanul beszélt a nyelvet.

Kora nyár volt. Közeledett a napéjegylenlőség, és a délutáni álmcsendben felkékelt ében haja. Ahogy néztem, miközben beszélt, megértettem, hogy ez a nő széppé öregedett. Arcán napkorong, szeme mindig nyitva. Finom ráncaiban idő és bele nyugvás. Beszédéből kihallottam, hogy nincs már szüksége az emberek nyelvére. Beszélt, és egyenként letette a szavakat. A szoba padlóján gyűlni kezdtek a mindigek és sohák, az ések, viszontok és hogyhák. A szeme nyitva volt, de csak a szája beszélt. Éles és darabos, időnehéz és kopott szavak estek ki belőle. Kigördültek az elüresedettek és a lomha mozgásúak, a dallamosak és a nyersek. A karosszékéből néztem, ahogy tornyosulnak előttem, és lassan betöltik az egész szobát. Ágnes kékesfekete tincseit olykor felkapta a nyitott ablakon beröppenő hangtalan szél. Ilyenkor a haja felfeküdt az áramlatra, és súlytalanul követte az irányát. Elmesélte az életét, a szavak már a mennyezetig értek. A szó- és mondathalmok között alig láttam őt. Hangja minden egyes kimondott szóval könnyedebb és éteribb lett, hajából kibomlott két ében szárny. Odabent elégedett álom-sóhaj szakadt fel az egyik lányból.

Még aludtak, amikor elmentem tőle. A Körös-parton sétáltam, és vártam, hogy felduzzadjon a víz.

Azóta eltelt újabb hét év. Ez idő alatt, ha esetleg arra jártam, inkább elkerültem azt a házat. Télen a varjakkal beszéltem, és törtem nekik a diót. Hiába álltam fel Ágnes karosszékéből, továbbra is lepergett rólam az idő, visszaverődtek rólam az események. A Körös nem duzzadt. De tegnap elmentem a Fekete Sashoz. Felnéztem, és arra vártam, hogy mint egy délibáb, megremegjen az üveg, és elemelkedjen róla a nagymadár. Eszembe jutott, hogy még néhány nap a napéjegylenlőségig. A sas mozdulatlan volt, az üveg nekifeszült a nyári égboltnak. És akkor feljebb néztem. Az ég makulátlan kék szövétén ében tollak sejlettek át. Majd lassan rést szakított benne egy csőr. Dús tollazatú fekete madár tűnt elő mögüle. Ágnes ölelte alvó lányait. Mindhármuk arcán arany napkorong, a lányok szeme könnyű álomra csukva, Ágnesé nyitva. Tiszta tekintetében ott volt a nyugvó Körös-part. Hosszan néztem őt, de nem szólaltam meg. Egyik nyelven sem. Aztán egyszer elég lett.

Hazaindultam, és félúton éreztem, hogy végre belém nyilall az idő.

Szélyes-Pál Dániel

Bentről ki

Alagutat ás, kutat ás a kertben.
Nem tudja mi van merre.
Nem tudja, hogy járnak a vonatok.
Nem ismeri Pestet, Bécset, halott
gyökereket vág el az ásóval,
kapacsákánnyal mar, ha nehéz a talaj.
Nem tudja, a házban lányok élnek,
szigorú apák szitokszóival.

Nem tudja mikor jönnek érte.
Nem érti, nem érti a nyelvet.
Nem tudja mennyit még, izzad,
szabadon nem viselt terhet.
Kéretik lassan, hogy jöjjön;
életét lassan betöltse.
Keményedések nőnek a bőrön,
a gyerekek nincsen még vétke.

Szegény Attila fiam

Fiam árva kemencébe,
ne rakjátok, ronda télbe.
Tegyétek szívetek alá;
ott várja meg ő a halált.

Vegye nyakába keresztjét,
barátai kirekeszték.
Ha látod őt, rúgjál bele,
maholnap kifoly' a bele.

Szeretői lassú tűzön,
égetik őt, piszkos öröm.
Szegénysége ömlik rája,
ne remélje, ne is várja.

Hogy én egyszer feltámadnék,
magam helyett éltet adnék.
Leszek én a derék párja,
annak ki jár párnájára.

Édes Attila fiam,
belőled fájdalom fogan.
Minden pénzem, minden étkem,
munkám gyümölcsét edd meg szépen.

SZÉLYES-PÁL
DÁNIEL (2002,
Székelyudvarhely)
tanulmányait
a Dr. Palló Imre
Művészeti
Líceumban,
szobrászat szakon
végezte. Az Előretolt
Helyőrség
Íróakadémia
és a Sapientia EMTE
Kolozsvári Karának
média szakos
hallgatója.

Nem foglalkozom vele, hisz nagyobb nálam

Mint mikor esni kezd a levágott hektárokra.
A gazda átkozza, fia áldja az eget.
Tápérték; új problémákat szül, de addig is mi
meglovagoljuk vágyainkat a padlás sötétjében.

Nem tudom mit beszél

A kakas este hétkor kukorékol, véres
a zsebkendőnk, de indulnunk kell.
A szekerek oldalába töröljük a megdermedt
váladékot, egyedül csak a kakas csőre fehér.

Balogh Endre

Semmitérő történetek

BALOGH ENDRE a Prae Kiadó vezetője, a prae.hu művészeti portál főszerkesztője, a Kis Présház irodalmi kávéház és szórakozóhely egyik tulajdonosa, programszervezője, a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány kuratóriumi elnöke. 2007-ig csak kisprózát közölt, majd 2022 eleje óta verset, prózát ír.

8. A mosoly albuma

Viola épp le tud ereszkedni az osztrák óvodás gyerekek közt. Neki félelmetes ez a kék pálya. Ma mégis könnyű szívvel jön, nem kell a család spórolós táplálásával vesződni, ünnep lesz, idősebb fiúk tizenkilencedik születésnapja. Így a csúcson, a hűtőben ebédelnek. Jobbra-balra fenyőerdő, fent a vékony felhőtakarótól fehérítő napkorong. A felvonónál találkoznak majd, a völgyben, ahol bőven lesz ideje nézelődni. Nem szereti, ha rá kell várni.

Zoltán már messziről kurjongat, majd magabiztosan fordul be a már lecsatolt lécekkal ácsorgó felesége mellé. Kicsit talán túlzottan heves is ez a tempó a tudásához képest, de sikerül még időben megállni. Mint aki ezzel ki is pipálhatta a szükséges aznapi nagy mutatványt, csak úgy, síszemüveggel a szemén, csókot nyom Viola ajkára. A gyerekek is ott vannak már, mindenki ebédre kész.

– Irány a nassfeldi csúcs! – vezényel Zoltán, már a négy gyereknek is szólva, akik a bejáratnál beszélgetnek.

A fiatalok, így hívják őket a szülők. Ez most az egyetlen olyan év, amikor mindannyian gimnazisták. Nekik, szülőknek szinte repül, a fiataloknak vánszorong az idő. De rend van mindenhol. Nem mindegy, hogy milyen sorrendben fürdenek, Zoltánék ragaszkodnak az otthonihoz még itt, Hermagorban is. Enni egyszerre kell reggel, délben és este is. Nagy fegyelemmel nevelik őket.

A legidősebb, Zoárd ősszel egyetemre megy. A hormonok miatt a lányok, emellett a komoly műszaki pálya izgatja, legalábbis a szülők szeretik ezt feltelezni róla. Zala hetedikes, az iskolaváltás nem viselte meg, jól tudta, hova érkezik. Boróka és Bíborka a középsők súlytalan életét élik. A felvonó zsúfolt volt, nem tudtak egymással beszélgetni, nem is fértek be egy kabinba.

– Kóla, azt mindenhol ugyanúgy mondják, kérjétek azt. – Zoltán maga eszpresszót kért, azt is mindenhol ugyanúgy mondják, gondolta. Meg is kapta, de tej nélkül. Kétségbeesetten integetett, hogy egy kis tejet kér. „Little bit milk please!” A pincér mosolygott, és szó nélkül hozta a tejet. Violának már azt ecsetelte, hogy neki sosem adnak, holott ő azzal szereti, és állandóan jelezi nekik, mondja.

Felesége élénken bólogatott, majd mikor megérkezett a pincér a tejjel, ételt kezdett rendelni. Grillezett csirkeszárnyat kért, ami ott a szárnya combját jelenti. Boróka és Zala közösen Kaiserschmarrnt mondott a pincérnőnek, vihogva, aki visszakérdezett, hogy ketten egyet, vagy egyet-egy. Ismét röhögcséltek, de válaszoltak: egyet-egy.

Zoárd halkán mondta, hogy Knödel, amit kér, ehhez apja egyre hangosabban tette hozzá, hogy „knödli, knödli, mondd már nekik, Zoárd, hogy knödlit kérünk, te is, meg én is. Hát nem igaz, teszed itt egész nap az okosat, és képtelen vagy elintézni, hogy kapjunk egy knödlit?!”

Viola elhúzta férje bűdös hónalja alatt az étlapot, és megkérdezte Zoárdot, melyik ételt kéri.

A hangos kiabálást felhúzott homlokkal és tágra nyitott szemmel bámuló pincérnőnek a feleség elmondta, hogy két Germknödel lesz. Zoárd közben az arca elé tette a két kezét, úgy fogta a fejét, mert apja még mindig kiabált. „Olyan vagy, mint az öregapád, az is mindenkinél mindig okosabb, de semmit nem csinál úgy, ahogy kell”. Bíborka kikérte a Wiener Schnitzelt, az a legegyszerűbb. Még emlékezhet a pincér a tejre, hogy azt sem hozta ki, joggal érezheti magát bűnösnek, ő is lenyugodhat, mindenki lenyugodhat, puffogott magában Zoltán.

Viola szíve szerint megnyugtatta volna a férjét, érti ő a versengést. Tiszta a kép, sajnálja. Naponta teremt olyan alkalmakat, amikor bebizonyíthatja, okosabb, ügyesebb, mint a fia. Most ez még így van, viszont érzékelhetően nyomul, nagyon nyomul a következő generáció. – Drágám, nem helyes, ha az étteremben a saját fiunkkal kiabálunk – mondja, mikor egy pillanatra kettesben maradnak. Nem olyan jó útravaló. A fiatalokat ahhoz kell segíteni, hogy amennyire csak tudnak, jók legyenek. Tanulmányban, sportban, emberként. Legyenek jó

emberek, mint ők. Így a magyarokról is rossz képet festünk. Ha kell, kiabálj inkább velem, én tudom, hogy elmúlik, csak nagy rajtad a nyomás.

A fiatalok visszabicegtek a síbakancsaikban. Boróka elővette a kis polaroid gépet, és megkérte apját-anyját, mosolyogjanak Zoárddal, a szülinapossal. Hirtelen mindenki beállt fotópózba. Szilikonciúú! Létrejön a mosoly albumának következő darabja. Befotózza, és elküldi a büszke nagyszülőknek.

Szlopp Bernadette

Határidős kegyelem

Fognak az egymáshoz fércelt napok,
és közéjük fekszik a dagadó riadás,
hogy a romlás téged is kikoptat kezeim közül,
és az erekben megálló vér áthúzza a jelen idejű mondatokat,
elfognak a reggeli kávépercek is,
az ima a hűvös balkonon cigizés közben,
vagy a megrágott kenyérhéj nedvessége,
amit markomba zárva viszek ki reggeli után.
Lila tableta, piros tableta, inzulin,
gyomorfekély, cukorbaj, afázia,
figyelő pillanatok,
meg annak találgatása, hogy miért nem jönnek a szavak.
Kávészunk és életben vagyunk.
Az eleve elrendelést nem tudjuk kijátszani egészen,
de tény, hogy néhány házzal vagy utcával arrébb
kilenc, huszonegy és harmincévesek
testét pakolják zsákba majd faládaiba,
te pedig itt ülsz, és én boldog vagyok, mert
mégsem az élet rendje szortírozza az embereket
a számok logikája
és a szabályosan vezetett adatbázisok alapján.
Futószalagon tűnnek el az erősebbek meg a jobbak,
akikről azt mondják, hogy még annyi dolguk lett volna,
annyival több mint neked.
Itt a véletlen út szavatossági időt minden húskupacra,
és ő tép ki nagyobb darabot másokból,
(határidős kegyelem, hogy mindig másokból)
míg végül a megmaradt résszel csak a gond van,
hogy aztán fásultan álljanak sorba a kedvesek,
és kopogós cipőben, fekete ruhában
válogassák a koporsót, a koszorút, a gyertyát,

várják a halotti bizonyítványt, a papot,
mert el kell rendezni mindent, így méltó a leköszönés,
ha jön Eszti néni vagy Géza bá`
a temetésen senki se mondhatta, hogy.
Az elnapolt fájdalom pedig csendben vár,
az ő forgatókönyvét nem a rokonok, nem az intézmények írják.
Az április hátrébb sorolja a félelmet,
hazug ez a korai nyár, becsap a fénye,
ebből a szögből nem látni egészen magunk,
de mégis, akkor is lesz valaki ezen a földön,
akivel mindez másképp történik.
Hátha épp te vagy az, és nem lesznek olyan évek,
születésnapok és béna karácsonyok,
amikor a süppedős kanapén keresnélek majd,
vagy a fűszerpolcon, a fürdőben, a kamrában,
hogy máskor a belőled ittmaradt árnyat kerülgessem,
vagy szavakat, amik bennragadtak a szádban.

SZLOPP
BERNADETTE
1984-ben született
Nagyváradon. 2007
óta a Partiumi
Keresztény Egyetem
munkatársa.
Szívügyének tekinti
a kortárs irodalom
és az olvasás
népszerűsítését.

Beresin-művek a bécsi Albertina Múzeumban

Eva Beresin műveiben a fantasztikum elegyedik a borzalommal, illetve beszélhetünk a szépség és a borzalom találkozásáról. Az 1976 óta Bécsben élő és alkotó magyar művész festői és grafikai világát hibrid lények, groteszk figurák jellemzik. A művész széles tematikus palettája tele van bizarr szeszélyekkel, továbbá tragikus és egzisztenciális témákkal is; a középkori kegyetlenségektől a mindennapi banalitásokon át egészen a humoros epizódokig terjed.

Beresin mindenféle teljességgel dacolva kérdőjelezi meg az egydimenziós ember eszméjét. Alanyait gyakran ruházza fel állatias viselkedéssel, miközben a festményeit benépesítő számos valódi állat emberi vonásokat mutat. Egy olyan művészi univerzum bontakozik ki, amely ravasz humorral és csínytevésekkel ünnepli, hogy elszabadult a pokol.

A képtelen pillanatok a marginalizáltak valóságos apoteózisában csúcsonyosodnak ki. A megszokott perspektívák eltorzítása, megtörése, a helyzetek kifordításai karneváli jeleneteket sejtetnek, vagy a manierista túlzások eskalációit idézik. A művész olvasatában semmi sem méltatlan az ábrázolásra. Beresin számára nincsenek rossz gesztusok, nincs rossz festészet, művészi kifejezésének ereje a festői aktus autonómiáját hangsúlyozza.

Beresin művei ismételtelen a kitétség és lelepleződés pillanatait mutatják meg, melyek az intim és nyilvános között húzódnó határt feszegetik. Ahol a művész által ritkán megfogalmazott, de valójában uralkodó illem törvényei inkább csak azért vannak, hogy a művész azokat lelkesen felrúgja. Az elrejtés és a felfedés közötti nyilvánvaló kölcsönhatás a képi ábrázolás absztrakció és figuráció közötti ingadozásában is tükröződik, a háttérből kísértetiesen előbukkanó, homályos alakok, az állatvilág harsány menaszériája és a túlméretezett meztelen lábak sokakból idéznek elő szívből jövő nevetést.

Under My Skin (A bőröm alatt), 2022, olaj és akril vásznon, ALBERTINA Bécs
– A BMKÖS 2022 által finanszírozott galéria költségvetésből vásárolva

© Eva Beresin
Fotó: Peter M. Mayr

EVA BERESIN képzőművész (1955, Budapest) Bécsben él és dolgozik. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán végezte tanulmányait, az 1990-es évek óta alkot különböző médiumokban. Jelenlegi munkamódszere a Charim Galériában 2015-ben rendezett kiállításával kezdődött, amely édesanyja Auschwitzból való felszabadulása után írt naplójára reagált. Beresin 2024 áprilisában a bécsi Albertina Múzeumban tartott nagyszabású pályafelmérő kiállítást.

Forrás: <https://www.charimgalerie.at>

The Seven Spiritual Laws of Success (A siker hét spirituális törvénye), 2022, olaj és akril vásznon, magángyűjtemény, a Fundación La Nave Salinas jóvoltából
 © Eva Beresin
 Fotó: Peter M. Mayr

Falszövegek Under my Skin

Eva Beresin minden művében a tudattalan elme hatalmát és erejét emeli ki – ahogyan azt a *Bőröm alatt* és *A tudattalan elsöprő hulláma* című alkotásaiban is láthatjuk. E nagyméretű festményeken az alakok mintha álomszerű jelenések lennének, a múlt megnyilvánulásai, a művész által vászonra vitt kísértetek. A pszichoanalízis és a pszichodinamika tanulmányozása, mivel jelentős teret enged az érzelmeknek, a félelmeknek és a vágyaknak, központi szerepet játszik Beresin munkásságának megértésében. A kreatív erők felszabadulása – mely akkor következik be, amikor az ego és az id hajtóerői közötti korlátok és a mentális blokkok feloldódnak - itt annak tulajdonítható, hogy a művész szembesült saját családjának tragikus múltjával. Ugyanis Beresin csak édesanyja 2007-ben bekövetkezett halála után fedezte fel anyjának Auschwitzból való megmenekülése után írt naplójegyzeteit – és csak ezek elolvasása során szerzett tudomást arról, hogy számos családtagja veszítette életét a náci koncentrációs táborokban. Az elfojtott múlt újbóli felbukkanása olyan művészi újjászületést indított el, amely a hamvaiból feltámadó fénixmadár mitológiai történetét idézi. Beresin művészete a lét elviselhetetlen aspektusait, az élet tragikus és traumatikus dimenzióit érinti.

24

Alter ego

Eva Beresin festményeiben a művész és művésze közötti közvetlen kapcsolatot hangsúlyozza. Az azonosulás maximális fokát tükrözik az önarcképek, amelyeket szinte minden festményébe beépít, ezzel kontrasztot állítva a klasszikus önarckép műfajának a valósággal szembeni, sokkal nagyobb mértékű hűségével. Ezek az önábrázolások a művész védjegyeként is felfoghatóak, a szerzői branding vagy a jelenlét jeleiként. Ugyanakkor az Én művészi eszközökkel történő megformálásához is közik van. Beresin tipikus alteregója meztelen, vörös ajkakkal és vörös körmökkel – személyiségének hiperstilizálása, amely ellentétben áll mindennapi tartásával és szokatlanul szerény viszfogottságával. A néző kiterjedt narratívákba ágyazva látja őt, számos főszereplővel, vagy a képteret kitöltő magányos alanyként: Eva önmegfigyelésbe merülve, állatokkal körülvéve, vagy csak valahol térdelve, fejhallgatóval, a lábkörmeit festve, magát ápolva, sminkelve, vagy a mobiltelefonján folytatott videóhívásba merülve.

The Joys of Physical and Mental Pain (A fizikai és mentális fájdalom örömei), 2022, olaj, vászon, ALBERTINA, Bécs – Haselsteiner család gyűjteménye

© Eva Beresin
Fotó: Peter M. Mayr

Resting in Ecstasy (Eksztázisban nyugodva), 2023, akril, 3D Print (PLA) ALBERTINA, Bécs – Haselsteiner család gyűjteménye.

© Eva Beresin
Fotó: ALBERTINA, Bécs

Puppies Are
Gonna Be Dogs
(A kiskutyákból
nagykutyák
lesznek), 2022,
olaj, vászon,
magángyűjtemény
© Eva Beresin

A Handful of Concrete

Eva Beresin figurái újabban elkezdtek kibújni festményeiből, látszólag életre kelve. Egy lelket lehelő gesztus által ezek a festményből született alakok egyre inkább az anyagi valóság felé közelítenek. A művész, vágyat érezve, hogy megtudja, hogyan nézének ki kétdimenziós teremtményei más perspektívákból, elkezdte a festett képek szobor-megfelelőivé átültetni őket – saját keze által formálva, ahogy azt a címek is sugallják (*A Handful of Concrete*). A folyamat könnyen kezelhető, kis méretű miniatűrök formálásával indul, melyeket beszkenyel, digitálisan felnagyít, majd 3D printekként elkészít. Végül festéket hord fel rájuk. Ezzel az eljárással születnek különféle állatok, kutyák, medvék, rinocérosz, de zokogó csecsemő, szerelmespár, valamint egyéb apró jelenetek is. Természetesen önarcképek is, ahol a mindig azonos szereplő, valószínűsíthetően egy alteregó, különböző gondolkodó, elmélkedő, lustálkodó pózokban látható, érzelmi állapotának megfelelően. A művész reinkarnálódott egy zöld műanyag hulladéktárolóban is, melyen már egy keselyű is helyet foglalt, valamint, egy telt idomú meglehetősen ellazult figuraként a *Resting in Ecstasy* című alkotásban.

Thick Air

Sűrű levegő – az Albertina Múzeumban rendezett önálló Eva Beresin kiállítás címe egyben a művész egyik festményének a címe is. A művész itt egy szófordulatot alakít át olajjal és akrillal festett művé, azzal a céllal, hogy új jelentéssel ruházza fel ezt a metaforát. Vagy fordítva: egy metaforikusan feltöltött és/vagy kódolt festményt látunk. A részben emberi, részben állati hibrid alakokkal sűrűn benépesített mű középpontjában a meztelen művész ül, arcán feltűnő maszkot viselve. Előtte egy asztalon teáscsésze, valamint egy váza a nemi szerve magasságában orgiasztikusan színes virágok sokaságával. A mű kiindulópontja a COVID-19 világjárvány volt, amelyet a művész arra használt fel, hogy a bezártság és a művészi alkotás tapasztalatait elmélkedjen, másoktól elszigetelve, egyedül a műteremben – az alkotó én visszhangkamrájában. A Thick Air az elszigeteltség és a társasági élet közötti viszonytalanná és sokak számára fullasztóvá vált. Olyan szöges ellentétben álló jellemvonásokat állít szembe egymással, mint az extro- és introverzió, és új értelmet ad a belső és a külső világ közötti kapcsolatnak, amely Beresin számos művében jelentkezik feszültségként.

Thick Air (*Sűrű levegő*), 2021, olaj és akril vásznon,
ALBERTINA Múzeum, Bécs

© Eva Beresin
Fotó: ALBERTINA, Bécs

27

A kiállítás időtartama: 2024. május 1. – szeptember 15.
A kiállítás helyszíne: ALBERTINA Múzeum | Oszlopos Csarnok
Kurátor: Angela Stief
Melissa Lumbroso (kurátor-asszisztens)
Munkák száma: 31 (24 festmény, 7 szobor)

Tasnádi-Sáhy Péter

Milyen legyen a jövő (vár)megyei színháza?

Ez az írás nem kinyilatkoztatás, még csak újdonságokat sem tartalmaz, hiszen mások által már felvetett szempontokat szedtem jegyzékbe. Sokkal inkább vitairat, mely felveti annak lehetőségét, hogy a változtathatatlannak kikiáltott struktúrákat az alapokig visszaássuk, és ha kell, újragondoljuk. Miért van erre szükség tulajdonképpen folyamatosan? A színház a pillanat művészete, könnyen kiköltözik a rugalmatlan intézményi keretek közül, ha eljár felettük az idő.

A *jövő városi színháza* létező fogalom, a színház mint intézmény radikális újragondolásának igénye szülte, a leghíresebb témába vágó dokumentum melyben felbukkan, sőt címadója, a pár bekezdéssel később taglalt genti manifesztum. Számunkra sem lehet tavaly óta teljesen idegen, hiszen Gáspár Máté, a budapesti Örkény Színház vezetési elképzeléseit tartalmazó nyertes pályázatával megérkezett a magyar színházi közegbe is. Megvan tehát az első magyar fecske, ami elsőségén felül annyiban is speciális, hogy egy fővárosi, sőt világvárosi, viszonylag homogén, inkább értelmiségi közönséggel bíró intézményre szabott, míg a magyar nyelven játszó színházak nagyobbik részében nem ez az alaphelyzet. Érdemes tehát feltenni a kérdést: az innovátorok felvetései mennyire lehetnek relevánsak azon intézményekben, melyek hiába vannak legtöbbször (vár) megye-székhelyen, nem klasszikusan városiak, hisz egy nagyobb tájegységért felelnek, melynek igencsak heterogén összetételű lakosságát (az egyetemi tanártól a cipőgyári munkáson át a faluszéli roma-telep lakójáig) egyszerre kell/kéne szolgálni, amennyiben a közszolgálatíságot komolyan vesszük. A tét nagy, hiszen ezek az intézmények, fenntartótól (város, megye, minisztérium) függetlenül több száz-ezer ember színházképének (lehetnének) egyedüli formálói.

A már említett 2018-as genti manifesztum szerzői – Milo Rau és társai – néha túlzásnak tűnően radikális válaszokat adnak, viszont dogmaszerűen fogalmazott szabályaik között mégiscsak érdemes szemelgetni, ötleteket gyűjtve. A jelen magyar (vár)megyei repertoárszínházainak megkö-

TASNÁDI-SÁHY PÉTER (Budapest, 1981) író, újságíró, rendező. Nagyváradon él.

vesedett hagyományaiból nézve a legizgalmasabb talán a klasszikusok, sőt a próbafolyamat megkezdése előtt írt szöveg felhasználásának korlátozása, mely előadásonként nem haladhatja meg a szövegtest húsz százalékát, a többi négyötöd részt kötelezően az előadás alkotóinak kell létrehozniuk, a szerzőség is az övék kell legyen, mint közösségé. A következmények messzire mutatnak. Milyen elmozdulást eredményezne ez a gyakorlat a színész státuszában, aki a jelen átlag (vár)megyei színházában a politika mint fenntartó által megválasztott igazgató által kiválasztott vagy jóváhagyott, jellemzően erősen kanonizált szövegtestből játssza a megkérdésezése nélkül ráosztott szerepet, a szintén a színház vezetősége által meghívott rendező instrukcióit hűen követve, miközben – hogy a kört bezárjam – egzisztenciálisan erősen függ a fenntartótól? Ne feledjük, a színész aktor, cselekvő, sőt, bizonyos vélekedések szerint a „conditio humana” megtestesítője, a cselekvő ember modellje. Mi történné, ha a színésznek beleszólása lenne, mit mond, mit játszik, ha főszabály szerint maga az alkotó közösség egyezne meg a szerepekben, és mindenki mindig a saját színpadi cselekvéséért, a szabadságából fakadó teljes felelősséggel állna ki a közösség elé egy színházi esemény (előadás) alkalmával? Mi lenne, ha a közösség számára (legyen szó világvárosról, megyéről vagy faluról) a cselekvő ember modellje a szabad és felelős aktor lenne? És akkor az is fontos kérdés, hogy ki válhat aktorrá. A genti manifesztum megszabja, hogy minden produkcióban legalább két szereplő nem lehet professzionális színész. A szám persze abszurd, viszont a felvetés a közösségi térben való cselekvés jogát megnyitja. Tény, a hivatásos színésznek mestersége a tudatosan formált és a közösség előtt felmutatott cselekvés, viszont miért ne hívhatná meg maga mellé rendszeresen a közösség tagjait, legyenek akár alkalom szülte aktorok a

közös színházi térben vagy a jelen rendszerben amatőrök közé szorított függetlenek?

Gáspár Máté pályázatában természetesen hivatkozik a genti manifesztumra, és idézi vele kapcsolatban Boross Matin recepcióját, aki Rau-ék a jövő városi színházával kapcsolatos dogmáit „anti-elefántcsonttorony szabályok”-nak nevezi. Teszi szerintem helyesen, hiszen ha csak a fenti két idézett szabályt nézzük, mindkét esetben radikális nyitási kísérleteket látunk. Ez Gáspár Máté terveinek egyik pillére is, hiszen – két másik fő aspektus mellett – a Nyitott Színház koncepcióját kívánja megvalósítani, melynek fontos elemei a hierarchikus viszonyok átértelmezése, a részvételen és együttműködésen alapuló praxis kialakítása, mely az alá-fölé rendeltség helyett partnerségen, kölcsönösségen alapul, és a dialógust nem tartja az intézmény keretein belül, hanem aktívan igyekszik kiterjeszteni a közvetlen közönségen kívül a közösségre is. A Gáspár-féle tervezetben leírt intézmény egy folyamatosan tanuló szervezet, melyben nemcsak a társadalommal való gazdag és érzékeny kapcsolat fenntartása biztosított, hanem a szervezeten belüli átjárhatóság, kommunikáció is. Ez az intézmény tanul és tanít, sok csatornán kommunikál, azaz Tanuló Színház. A harmadik pillér a Fenntartható Színház eszménye, mely teljes spektrumán áthatja az intézményt, az erőforrások észszerű felhasználásától kezdve, a társadalmi megtérülés elvén át, az ott dolgozók mentális egészségéig. Ha végignézzük ezt a három pillért – nyitottság, tanulás, fenntarthatóság – akkor a jövő városi színháza, de akár a jövő (vár)megyei színháza is, egy olyan entitás lehetne, amely mint szervezet, mintául szolgálhat a szabadon és felelősen cselekvő emberek együttműködésére, kommunikációjára, tehát mind a közösség polgárainak, mind az intézményeknek működési modellt ad, és ezt a modellt folyamatosan, az aktuális kihívásoknak megfelelően fejleszti.

Ha a genti manifesztumok radikális szabályait nem is vezetik be holnaptól a jelen (vár)megyei színházaiban, azt azért nézzük meg, mi a helyzet a Gáspár-féle három pillérrel, miért lenne releváns elgondolkodni a középpontba állításukon.

Egy átlag (vár)megyei színház komoly infrastruktúrát üzemeltet, akár több száz alkalmazott is szerepel a bérlistán, és akkor a produkciós költségekről még nem is beszéltünk. Sok fenntartónak valóban komoly tétel a költségvetésében ezen intézmények fenntartása, amiből elsők között szeretnek lecsípni szűkösebb időkben. Éppen ezért ezeknek az intézményeknek alapvető érdeke lenne saját védelmükben működésüket a társadalmi haszon szelle-

mében tervezni. Gondoljunk bele, ha a tervezett költségvetés csökkentésre, leépítésre válaszol, vagy éppen fejlesztési források igénylésekor egy intézményvezető arról beszélne a kultúra és a művészet fontosságának lózungjai helyett, hogy az előző évadban hány társadalmilag releváns témában, milyen széles körben, mennyi embert, közösséget, intézményt, civil szervezetet sikerült bevonni a közös gondolkodásba saját fejlesztésű eseményekkel, helyből érthető lenne, miért kell saját színházat fenntartani. A befogadó színházi működés nem lenne többet alternatíva, hiszen a Hamletet vendégtársulat is eljátszhatja magas minőségben, de a közösséggel együtt lélegezni csak egy saját intézmény tud. Emellett nem állítom, hogy sok színházvezető nem tarthatna mesterkurzusokat hiánygazdálkodásból, de ha a spórolás elvek és nem kényszerek mentén zajlana kimutatható eredménnyel a pillanatnyi tűzoltás helyett, akkor azokat is könnyen lehetne lobogtatni, amikor a népharag éppen a kultúrára fordított adópénzeket tombolja ki magát.

És akkor itt van a tanuló színház témaköre, ami a sok esetben vígszínházi hagyományokon nevelkedett törzsközönségnek igazi mumus szokott lenni, hiszen „a színházba szórakozni megyünk”, mondja az így szocializálódott megbízható jegy- és bérletvásárlók jelentős része. Viszont számos forma létezik (vitaszínház, fórum színház, millió részvételi forma), ahol a tanulni való nem színpadról leadott lecke, hanem eszmezsere, közös tapasztalás, ahol a színházi esemény résztvevői nem pusztán hallgatók, hanem aktív formálói az ún. tananyagoknak, nemcsak tanulnak, de tanítanak is, melynek eredményeként a tudás közös tapasztalat, közös kincs lesz. Magyarán a színház felmutathatna a poroszos szemléleten kívül más attitűdöket is a tanítással, tanulással kapcsolatban, igazodva a 21. századi rideg, akadémiai tudástól a likvid tudás felé elmozduló tendenciákhoz. Gondoljunk bele, ez a szemlélet milyen termékenyen hathatna a helyi oktatási intézmények munkájára, főleg, ha az együttműködés nem ad-hoc jelleggel történik, alkalmanként megcsípett pályázatok mentén, hanem hosszú távú, átgondolt stratégiákhoz igazodva, tanéveken, évadokon átívelő célkitűzésekkel, egyre ágas-bogasabb összefonódást eredményezve.

A végére hagytam a nyitottságot. A tanító jelleg mellett talán ez az a szempont, ami a legnagyobb ellenállásba ütközhet, hiszen ezek az intézmények, amik zárt közösség(ek)ben működnek, amire tekinthetünk pozitívumként is: egy működő faluközösség felbecsülhetetlen érték, mint ahogy egy élő, valódi közösségként létező kisváros is. Minden valódi közösség bizonyos szempontból zárt, hiszen meg-

különbözteti magát a külvilágtól, a nyitást, főleg, ha ez kényszer, önfelszámolásként éli meg. Azt viszont nehéz tagadni, hogy a világban nagy folyamatok, változások zajlanak, amikből nehéz kimaradni. Milyen remek lehetőség, hogy rendelkezésünkre áll egy speciális tériidő, a színház, amiben sérülés nélkül ismerkedhetünk ezekkel a kihívásokkal és fejleszthetünk közös stratégiákat az adaptációra, vagy épp az elkerülésre, megelőzésre. A másik fontos tétel, hogy ezek a (vár)megyei színházak jellemzően nem egy nagy, hanem több részben egymástól elzárt kisebb közösségért, részben pedig közösségüket

vesztett tömegekért felelnek, tehát ez a nyitás, nemcsak a világ felé jelentene biztonságos kapcsolódási pontokat, hanem egymás felé is.

A színház egyrészt a dráma, tehát a cselekvés, másrészt pedig a teátrum, azaz a látás, meglátás, átlátás, szemlélődés helye, a különböző nézőpontok tanösvénye, miért ne formálhatnánk ezeket az intézményeket a közös cselekvés laboratóriumává, az önmagunk, egymás és a világ észlelésének műhelyévé, legyenek akár világvárosban vagy éppen (vár) megyeszékhelyen?

Az utolsó tandemezés a mostani. Az ötvenedik. Arról írunk, hogy mire jó a tandemezés a szerkesztőnek, és mire a rovatvezetőnek. Hova jutott el ez a kezdeményezés, mit hoztunk létre általa? Miért indult el egyáltalán? Miben mások ezek a szövegek, mint az interjúk? S egyáltalán, mi a haszna egy ilyen játéknak?

(Szűcs László)

Mindaz, amit a *Tandem* rovat kínált az olvasónak – tudománynépszerűsítés és közírás határterületén –, az pontosan illeszkedett azoknak a folyóiratoknak a koncepciójába, amelyek felületet biztosítottak e páros szövegek megjelenéséhez, különösen az *Újvárad* esetében. Egy hagyományos folyóirati lapstruktúrában belül olvasóbarát módon értelmezni, bemutatni egy adott szakterület, meghatározott tematika időszerű kérdéseit. Még hozzá egyszerre két alternatívát kínálva, ami nem feltétlenül jelentett vitát, eltérő nézetet, inkább egy más pályáiven haladva megérkezni ugyanoda, más szemszöveget, szemléletet, s nyilván az eltérő tapasztalatok, közegek különbözőségét. Vagy éppen hasonlóságát, azonosságát.

Maga a sorozat illeszkedik abba a formálódó képbe, amit a kulturális újságírásról gondolunk, márpedig a zszurnalisztikának erre a szakterületére az utóbbi időben elég sok figyelem irányult, akár úgy fogalmazni sem túlzás, hogy bizonyos tekintetben felértékelődött. Akár azért is, mert a politikai újságírással szemben ezen a területen könnyebb találni olyan tényezőt, ami nem csak elválaszt, hanem inkább összeköt. Miért is ne értékelődne fel, amikor

azt látjuk, hogy a romániai magyar nyilvánosságban ma több a kulturális folyóirat, mint a napilap. Nyilván e kétféle periodikát nehéz összevetni,

ugyanakkor utóbbiak is fontos terepei (lehetnek) a kulturális újságírásnak. Ebben a helyzetben úgy gondolom, érdemes kitérni arra is, mit értünk pontosan e (gyűjtő)fogalom alatt. Alighanem több tartozik ide, mint a hasonló témájú művészi, közművelődési írott, hangzó, képi, mozgóképi tartalmak előállítására, valamint

az ezekkel foglalkozó, jellemzően az átlagosnál bővebb szakismerettel rendelkező kollégák összessége.

Annak fényében, hogy az online és offline médiában, ideértve a közösségi oldalak tartalomáradatát, milyen mennyiségű silány anyag keletkezik nap mint nap, úgy gondolom, önmagában a nyelvi, műfaji szempontok alapján bármilyen minőségi médiatartalom eleve a kulturális (kulturált) újságírás része. A megközelítés részben műfaji természetű, hisz sajátos műfajai teszik egyedivé ezt a fajta médiamunkát, érdemes is tudatosan tervezni, hogy az adott kulturális vonatkozású témát milyen sajtóműfajt alkalmazva dolgozzunk fel (hír, tudósítás, interjú, kritika stb.)

Az újságíró (kulturális újságíró) tudatosan vállalt szerepe alapján is érdemes foglalkoznunk ezzel a tárgykörrel, gondolok itt arra, nem mindegy, miképpen foglalunk állást az általunk képviselt médiumban az elitkultúra vs. populáris kultúra megítélésében, bírálatában, dilemmájában. Mondjuk, a *Tandem* esetében a nyelvhasználati, nyelvhelyességi, nyelvvédelmi jellegű közlemények jó példák erre az értékelvű szerepvállalásra.

Ugyancsak sajátos megközelítést érdemel a kulturális újságírás, mint az anyanyelvi kultúra része, mert ez kizárólag az adott közösség nyelvén képes működni, hatni. Csak így van értelme, létjoga. Politikai üzenetet célba juttatni, sportról informálni, gazdasági folyamatokról szólni hatékonyan, lehet a többségi nyelven is, ám a kulturális témájú médiatek tartalmak szinte kizárólag az adott nyelven szólva hitelesek. Ami nem jelenti azt, hogy a kisebbségi kulturális, művészi értékekről nem érdemes a több-

Magyar Sára rovata Az ötvenedik Tandem

SZŰCS LÁSZLÓ (1965, Nagyvárad) költő, lapszerkesztő, a *Várad*, majd az *Újvárad* folyóirat főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legutóbbi kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

ségi kultúrafogyasztók felé nyitni, hírt adni. Közvetve függ össze a fentiekkel, hogy miközben tapasztaljuk, mind fenyegetőbb kihívást jelent a sajtó számára a mesterséges intelligencia megjelenése olcsó médiamunkásként, ez a versenyhelyzet a kulturális újságírás számára, annak összetett műfajaiban, szubjektívebb jellegében, ma még kevésbé fenyegető. Aligha reális, hogy az AI (MI) nivós portréinterjút készítsen egy festőművésszel, avagy alapos műkritikát egy színházi előadásról. Bár, ki tudja...

Hangsúlyoznám, épp a kötetbe összeállt *Tandem* példája igazolja, az adott téma többirányú, emberi megközelítése, párbeszédet folytató szerzőtársai érdekesebb, izgalmasabb szellemi élményt kínálnak ma még minden gépi megközelítésnél. Utóbbiak már lehetnek okosabbak, szellemesebbek aligha.

(Magyari Sára)

Öt éve, 2019 nyarán hívott fel Simon Jutka az akkori *Várad* folyóirattól, indítsunk egy rovatot nálunk is. Elsőre legszívesebben nemet mondtam volna, mert úgy éreztem, túl sok helyre írok, túl sok mindennel foglalkozom. Kértem egy kis haladékot. Mikor jött a telefonhívás, kint voltam Nagybodófalván, a szülőfalumban. A beszélgetéskor éppen a Bega partjára bandukoltam. Kimentem a gáthoz. Gyermekkorom egyik kedvenc helyére. Sétáltam a parton, megmártóztam az augusztusi folyóban, fotóztam a szitakötőket. Ahogy táncoltak. Párban és csoportban. Volt két kék és sok zöld. A kékek kergézőztek. Felröppentek együtt, majd vissza a vízre. Sokat sírtam aznap. Nagyon sok minden fájt. Elmondhatatlanul. Ott a vízben eszembe jutottak Borika szavai: *mint egy anyarepülő. Mely a magasba emel, s ott szabadon szállni hagy.* Akkor döntöttem el, lesz rovat, de nem egyedül írom, hanem mindig egy párral. Ugyanaz a téma, ugyanazok a problematizáló kérdések. Nagyjából ugyanaz a terjedelem, de szabadon – a másiktól függetlenül írjuk. Jegyzet vagy esszé a műfaj. Lássuk, mi lesz! Megvolt az első három személy és a téma, még akkor, ott a Begában. Három téma, az három hónap. Az már sorozat.

A *tandem* szó jelentése többértű: egymás mellé fogott ló, kétülékes bicikli, egymás melletti elrendezés; kettős. Ez utóbbi jelentésben lett a rovat címe: ketten írjuk. Legalább két nézőpontot érvényesítve. Kutatói, oktatói, de újságírói munkámban is fontosnak tartom a minél több szempontú megközelítési módok működtetését kutatások, eredményközlések terén is. Ezért gondoltam arra, legyen egy olyan rovat, amelyet ketten írunk. A témát vagy a hónap valamelyik jeles napjához kapcsoljuk (januárban a magyar kultúra napjához, februárban a házasság hete programhoz stb.), vagy valamilyen aktuális tár-

sadalmi probléma ihlet meg (beiskolázási problémák, nyelvhasználat stb.)

A rovat célja elsődlegesen a tudománynpszerűsítés közérthető formában, ugyanakkor fontosnak tartom összekötni a különböző régiókat, intézményeket, közösségeket, illetve a Partiumi Keresztény Egyetem akadémiai közösségének, kutatási területeinek, volt diákjaink az eredményeit bemutatni. Így a megmutatkozás egyik fontos lehetősége is volt ez a rovat.

Szintén a többszemponúság ihlette a címadást is: *tandem*, azaz kettős. Igaz, gyakran a tandembiciklizést kapcsolják sokan a szóhoz, de a lényeg a kettős munka, a kettős erőfeszítés, illetve a tandemrepülés és a repülőtáncosok metaforikussága is kódolt a címben. A repülés motívumában a felemelés, felemelkedés az irányadó, és az, hogy ilyenkor van egy úgynevezett anyarepülő, amely emeli, rögzíti a másikat, s majd fent, a magaslatokban engedi szabadjára. A repülőtáncosok működése talán a legdinamikusabb és legegyszerűbb művészeti formákhoz tartozik, benne van a biztonság, az egymásrautaltság, az egymásra figyelés, a könnyedség, de a vezetés is. Így a cím egyszerre lesz témajelölő, hiszen jelzi, hogy ketten írjuk, és metaforikus is, előrevetíti a szándékot, a működési formát, talán a rovat stílusát is.

A *Várad* folyóiratban 16 alkalommal jelentkezett a rovat 2019 szeptembere és 2020 decembere között, havi rendszerességgel. Ez idő alatt tíz egyetemi oktató volt a szerzőtársam, öt a Partiumi Keresztény Egyetem munkatársa, a többi Temesváron, Csíkszeredában és Budapesten dolgozik. Volt diákjaink közül három hallgatót sikerült bevonnunk, akik vagy magyartanárként dolgoznak, vagy doktorálnak, de együtt írtunk színésszel, plébánossal, műfordítóval is.

Az *Újváradban* 34 *Tandem* jelent meg. Új elem a működésben, hogy évente hat nő és hat férfi szerzőt választottam, figyelve az egyenlő arányú nemi megoszlásra is. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert egyre többet beszélünk arról, hogy az észlelésben vagy a kommunikációs módban igen nagy eltérések mutatkoznak a két nemet illetően. Ezt az eltérést előnyként használhatjuk a tandemezéshez, hiszen a többszemponúságot hangsúlyozhatjuk vele.

Az új folyóiratban 21 kutatóval dolgoztam Temesvártól Szegedig, Nyíregyházától Egerig és Budapestig, Kolozsvártól Csíkszeredáig, Beregszásztól Eszéken át Komáromig stb. Az egyetemi oktatók mellett volt hallgatóink (3), református lel-

készek (3), újságírók (4), rendezvényszervezők (2) és színész is tandemezett velem. Tematikáját tekintve változatosságra és aktualitásra törekedett, ugyanakkor fontos volt az is, hogy minél több olyan foglalkozású szerzőtársal dolgozzunk, akik dominánsan az értelmiségi magatartást gyakorolják, nemcsak tudományművelők, hanem a helyi közösségek fontos mozgatói is.

2022 őszén útjára indítottuk az *Élő Tandemet*, mely kerekasztal-beszélgetésként működött egy-egy városban, ahol több szerzőtárs is él. Fontos eleme ennek a programnak, hogy valamilyen nagyobb kulturális rendezvény keretében jöjjön létre, például a *Temesvári Magyar Napok* egyik részrendezvénye volt az első ilyen találkozó. Egyrészt fontos a rovat és a

folyóirat népszerűsítése egybekötve a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen működő magyar és tanárképző népszerűsítésével, a kollégák összefogása, közös gondolkodásra való ihletése, de ezek a nyilvános beszélgetések arra is használtak, hogy közelebb vigyük az átlagemberhez a tudományos gondolkodást. Valahogyan átláthatóbbá tegyük, merre is halad a világ mindamelllett, hogy az interdiszciplináris kutatások, együttműködések fontosságát így hangsúlyozzuk.

A *Tandem* könnyed kis rovat nagy és nehéz témákról, mely ihletni szeretne, összekötni és összetartani. Mert fontos lenne közösen gondolkodni, majd közösen cselekedni. Valamint megmutatkozni: bátran és őszintén!

Lapszemletöredék: magyar írószomszédok a marosvásárhelyi Vatrában

Bár valamennyi romániai magyar irodalmi-kulturális folyóirat közül kisebb-nagyobb rendszerességgel fordításokat román szerzőktől, rovatként tudomásom szerint egyedülállónak számít az *Újvárad* Dialog/Párbeszéde. Ezt a teret a román-magyar kultúráköziségnek, többek között a két- vagy többnyelvű alkotóknak szentelik a szerkesztők, mindenekelőtt Traian Ștef, a rovat alapító. De vannak román fórumok is, amelyek érdeklődnek a magyar kultúra iránt. A marosvásárhelyi *Vatra* irodalmi-kulturális folyóiratban ez a fókusz állandó rovatok és néha különszámok formájában ölt testet, ami Kocsis Francisko fordító, szerkesztő mellett a főszerkesztő, Iulian Boldea kritikus, esszéíró és költő érdeme. Ő a *Vatra* hivatalos nyilatkozataiban, de magáninterjúiban is a lapprofil szerves részeként említi a világirodalomra, a kultúráköziségre és kiemelten a magyar irodalomra irányuló figyelmet.

34

A *Vatra* elődje ugyanezen a néven 1894-ben, azaz pontosan 130 éve alakult, s I. L. Caragiale, George Coșbuc és Ioan Slavici szerkesztette. Bár Bukarestben nyomták, a jelenlegi főszerkesztő elmondása szerint a célközönség elsősorban az erdélyi románság volt. A kéthavi lap Marosvásárhelyen indult újra 1971-ben Romulus Guga költő, drámaíró vezetésével. Iulian Boldea, aki 2018-ban vette át a főszerkesztését, a kultúrát párbeszédként értelmezi, és ezt az eszmecserét teszi meg a folyóirat vezérelvévé. Ennek megfelel a lap rovatszerkezete, a sűrűn közölt interjúk, a magyar rovatok, a magyar különszámok, de ugyancsak dialógusnak minősül

A marosvásárhelyi román írók több hét késéssel, egy írószövetségi megbeszélésen szereztek tudomást Kovács András Ferenc haláláról (legalábbis így hallottam). Beszédes példája ez a marosvásárhelyi közösségek egyre súlyosabb izolálódásának.

a nyitás a humán tudományok felé, amelyet nemrégiben meghirdetett a főszerkesztő, és amely már kibontakozóban van (megjelentek ilyen tematikus számok).

A Vecinătăți [kb. Szomszédságok] rovatban egy magyar szerzőtől közöl összeállítást a *Vatra*. Szembetűnő, hogy nem a nemzetközi hírű magyarországi íróktól, bár (a magyarhoz hasonlóan) fordítási rovatból a román közönség is leginkább azt szereti olvasni, ami Nyugaton népszerű. A *Vatrá*nál viszont nem a kereslet diktálja a szerkesztői-fordítói programot, hanem a lap koncepciója, amelynek szerves részét képezi a világirodalom, ezen belül kiemelten a szomszéd irodalmak bemutatása. De vannak különszámok, rendszeres kritikák, interjúk és állandó rovatok is: az említett Vecinătăți, a Gesta hungarorum stb. A 2024-es első (1-2.) lapszám például, amelynek egyik rovatáról bővebben is szó lesz a továbbiakban, a humán tudományok felé nyit. Témája a következő: *Perspectivele studiilor umaniste*, azaz A humán tudományok perspektívái. A hozzászólók között ott van Berszán István irodalomtörténész is, aki a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének vezetője.

2024 első *Vatra*-száma a Vecinătăți rovatot a nem sokkal korábban váratlanul elhunyt Kovács András Ferencnek szenteli (139–144). Kocsis Francisko régi fordítója a KAF-verseknek, amelyekből az ő átlátásában megjelent már egypár az *Efectul admirației* versantológiában is (*Efectul admirației*. Poeți maghiari din Transilvania. Editura Ardealul, 2006 – erdélyi magyar költők verseiből állította össze maga a fordító). Jó volna ismerni a *Vatra*-beli Kovács András Ferenc-tömb válogatásá-

GÁLFAI ÁGNES (1970) a kolozsvári Irodalomtudományi Intézet doktorandusza, műfordító, a Lector Kiadó vezetője. A rendszerváltás utáni romániai magyar könyvkiadás történetét kutatja.

KOVÁCS András Ferenc

S-a născut la Satu Mare la 17 iulie 1959 – poet, eseist, traducător, dramaturg, redactor.

Și-a dat bacalaureatul în orașul natal la Liceul Kőlcsey Ferenc. A terminat Facultatea de Litere a Universității din Cluj, secția maghiară-franceză, în 1984 (în timpul studenției a fost redactor la revista *Echinox*). Între 1984 și 1999 a trăit la Cristuru Secuiesc – a predat la școli din Avrâmesti, Șimonești și Liceul Orbán Balázs din Cristuru Secuiesc. Din 1990 a fost redactorul secției de poezie a revistei *Lăsa* din Târgu-Mureș. Între 1991 și 2000 a fost profesor de dramaturgie la Universitatea de Arte din Târgu-Mureș. Între 1996-2000 a fost secretarul

Amurg cu un violonist orb
(*Alkony vak hegedősrel*)

Vine violonistul orb,
la gît li atîrnă o cobră crăpată –
Nestemul nu-l schimbă-n binecuvîntare. Măcar
de ne-ar mirîți cu un alt fel de uitare,
muzica altor cuvînte în măcinat limbaj
crepuscular cît timp li atîrnă
la gît instrumental oflăimat – Mazon
de drept al fidelei melodii
a rușinii fără strune, amenințtoarea firmă
a vremilor apuse... Cîntec interzis în gît.
*Srând a răsponului, tu joaptă, în eterul mădăros
al patriei fi febră cu limbi de foc, rază-n fluturare
prin umbrela fracțiunii, lumină alergînd
peste ape, furtonă răsundătoare, adu melodii
libere pe pămîntul răscolit, tu superb, fi rivula
turbatelor vînturi dacă trebuie, pentru a sugera
înfelicitarea caldă a sanetului, fi răsplare
în legănare pe limbi omenesti, vis al cuvîntelor,
existență stîmă... Suferință corbă la gît, lipsită
de strune. Fiecare pas deja-i expulzare – nu mai are
sunete ca să se-ntoarcă acasă din căntocele aranjate.
În gîvanele peisajului băntuie tăcerea.
Frînturi, plutește cernita melodie a cămilor,
ninge liniștea în cebitele stîrse, cruță
speranță picură, în patrie îl chinăciște donul
de patrie – pămînt scufundându-se în apa
cuvîntelor șovăitoare, limba maternă,
violonist împleticit...*

Kovács András Ferenc
verse a Vatra folyóirat
idei első számában
Kocsis Francisko
fordításában

nak és megjelenésének történetét. Persze megkérdezhetném a fordítót, de sokkal érdekesebb volna, ha írásban mesélné el, valahogy úgy, ahogy Szűcs László felvezeti a januári *Újvár* adot nekrológba játszó vezércikkében. Nem is egy, hanem két Kovács András Ferenc-beszélgetést közöl ez az első 2024-es szám, melyek közül a Kőrössi P. József moderálta 2009-es Törzsasztal-beszélgetés lejegyzett szövegét KAF még tavaly ősszel autorizálta. E mellé illesztették a szerkesztők az ugyanazon a napon, Kinde Annamária és Szűcs László által készített Kovács András Ferenc-interjút. A KAF-émléktömb tehát részben már készen állt a januári számhoz – tragikus fintora a sorsnak. A *Vatra*-közléshez érdekes adalék lehet, hogy a marosvásárhelyi román írók több hét késéssel, egy írószövegségi megbeszélésen szereztek tudomást Kovács András Ferenc haláláról (legalábbis így hallottam). Beszédes példája ez a marosvásárhelyi közösségek egyre súlyosabb izolálódásának.

A *Vatra* Kovács András Ferenc-tömbjének darabjai – pár kivételtől eltekintve – a kötetben való megjelenés időrendjében követik egymást: *Alkony vak hegedőssel*; *Tanköltemény*; *Rocinante dicsérete*; *Másolatok múzeuma* – 1. *Ódatörődék*; 3. *Panegirisz*

Konsztandinosz P. Kavafiszhoz; *Harminc felé, Höl-derlin-témára*; *Ars memoriae (Borges)*; *Egy unikornis iffúsága*; *Nászdal*; *Tárlatvezetés*; *Flamand kutyavadászat*; *Erdélyi töredék*; *Erdélyi töredék*. *Restaurálás*; *Kolibri*.

Románul olvasva ezt a lírát feltűnik, hogy a fordító által válaszott eszköztár egyszerűbb, mondhatni értelmezésként szolgál a rendkívül karakteres, összetett Kovács András Ferenc-versnyelvhez. Egyetlen lábjegyzetet fűz a fordító a versekhez: Csontváry Kosztká Tivadart tanácsosnak tartja röviden bemutatni a román olvasónak. Ez még jobban kiemeli a Kovács András Ferenc-líra referenciális univerzalitását (hiszen a tobzódo kulturális utalások többi része a *Vatra* közönsége számára sem ismeretlen).

Kocsis Francisko a *Flamand kutyavadászat* után beiktat két verset az *Üdvözet a vesztesnek* kötetből. Aztán megtöri a kötetrendet, és visszatér az *És Christophorus énekel*hez: a gyönyörű halálsejtem-verse *Kolibri*val zárja a Kovács András Ferenc-korpuszt. (Ezt a verset 1990 előtt írta a költő.)

GÁLFALVI ÁGNES

Rémtörténetek kulturális díjakról

Évekkel ezelőtt találkoztam először a kulturális rasszizmus jelenségével. Egy nyugati újság online felületén olvastam egy furcsa cikket az aktuális Oscar- vagy Grammy-díjkiosztásról, ami csak a nem fehér bőrű díjazottakat listázta. Már ez a kettéválasztás meghökkentett kissé, a cikket végigolvasva pedig kifejezetten megrökönyödtem, mert az írásnak éremlyítően kárörvendő hangvétele volt, azt sugalmazta, mintha a fehér bőrűek által elnyert díjak nem is léteznének, vagy nem lennének ugyanolyan értékesek, mint azok, amelyeket a nem fehér bőrűek kaptak meg.

Nem értettem, miért kell rangos kulturális eseményről ilyen rasszista szempontokat érvényesítő módon beszámolni. Aztán már nem csodálkoztam, amikor az amerikai társadalmi, történelmi állapotokat taglaló cikkekben egyre-másra találkoztam azzal a sommás gondolattal, miszerint *fehér embernek lenni történelmi bűn*. Ez a legdurvább rasszizmusnak tűnt, mert azonnal felidézte bennem azt a nálunk, Európában egykor közkeletű gondolatot, miszerint *zsidónak lenni történelmi bűn*, és azt, hogy hány millió ártatlan embernek kellett meghalnia ennek a gondolatnak a jegyében. De aztán elhessegettem az ebből fakadó rossz érzéseket, többek között azzal nyugtatgatva magamat, hogy Amerika messze van, nem látok bele az ottani társadalmi, eszmetörténelmi, politikai struktúrákba, szóval lehet, hogy ott a méltányosság, az egyenlő esélyek elve és a politikai korrektség mégiscsak adnak valamiféle létjogosultságot az emberek megítélésében a bőrszín alapul vevő gondolkodásmódnak. Az évek során ez a vonulat csak erősödött Amerikában, időközben a világ talán legismertebb filmes elismerésére, az Oscar-díjra is csak identitáspolitikai kvóták betartásával lehet pályázni, vagyis többek között a bőrszínre és a nemi orientációra vonatkozó előírások teljesítése után jöhet szóba az alkotások szakmai értékelése. Ha jóhiszeműen viszonyulunk ehhez – és miért ne tennénk –, akkor bár furcsának tűnik az identitáspolitikai szempontok alkalmazása egy szakmai díj odaítélésekor, de az mindenképpen tisztességes, hogy már előre lehet tudni, milyen nem szakmai, művészi kritériumoknak kell még megfelelni, mert így mindenki tisztában van azzal, hogy egy-egy alkotás miért kapja meg a díjat.

Amiről azt hittem, csak amerikai jelenség, az itt van nálunk is: fehér embernek lenni Európában is bűn, és megint csak a kulturális közegekben érvényesült

ez a gondolat. Szégyenszemre nem hallottam még a berlini Világ Kultúráinak Házáról, sem az által alapított irodalmi díjról, amíg a legutóbbi díjkiosztás körül keletkezett botrány nyomán el nem jutott hozzám is a hírük. Az intézmény nemes célokat tűzött ki maga elé, amikor megalapította ezt a kortárs irodalmi díjat, ugyanis a mindenkori zsűri tagjai felé azt az elvárást támasztotta, hogy „a pályázatok elbírálásakor a kiadó, a szerkesztő, a szerző, a fordító, ezek nemzetisége, etnikai hovatartozása, politikai és vallási nézetei tekintetében nem kivételeznek és félreleteszik az előítéleteiket”. Ez nagyon helyes, mondhatni normális és alapvető elvárás, el se lehetne képzelni mást egyetlen magára valamit is adó díjról sem. Csakhogy a 2023-as nyertes kiválasztásakor másképp történt az elbírálás, mint ahogy azt a Világ Kultúráinak Háza a nyilvánosság előtt meghirdette. Két zsűritagnak a német sajtóban közölt beszámolója szerint Mariette Navarro francia író és Nádas Péter magyar író azért nem voltak méltók a zsűri egyes tagjai szerint erre a díjra, mert bár alkotásaik feljogosítanák őket az elismerésre, de ők maguk fehér bőrűek. Navarrot még az a tény sem mentette fel, hogy nő, Nádas Pétert meg az sem, hogy zsidó származású.

Megdöbbenve olvastam a beszámolókat arról, amit a két zsűritag az elbírálás körülményeiről leírt, és amit egyébként sem hivatalos, sem pedig nem hivatalos úton nem cáfolt senki. Ilyesmik hangzottak el, hogy Mariette Navarro műve, „*A tengerről nem maradhat, mert a szerző egy fehér francia nő*”; „*Nádas könyve a legjobb, senki sem érhet fel hozzá, de ő egy nagyon befutott és fehér férfi, akit szeretnek az újságírók*”; vagy „*Nádas a jobb szerző, de politikailag Cherie Jonest kell választani*”, (Cherie Jones Nádas Péterrel ellentétben színes bőrű nő, és a zsűri tagjai szerint nem alkotott remekművet). Az egyik akadémikusodó zsűritagnak egy másik tag ezt vágta a szemébe: „*Fehér nőként amúgy sincs itt semmi mondanivalód!*”

Az esetet bagatellizálók azt mondhatják, hogy a társadalmi igazságosság megköveteli, hogy a mar-

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő,
fényképész, Pécsen született 1989-ben.

*Nádas Péter
pódiumbeszélgetésen
2024 májusában
a sepsiszentgyörgyi
könyvvásáron*

Fotó: Huszár Szilamér

ginalizált embereknek több esélyt nyújtunk, és a Világ Kultúráinak Háza is csupán ezt tette, amikor végül egy fekete bőrű szenegáli íróat díjazott. A pozitív diszkrimináció lényege valóban az, hogy plusz esélyt jelentsen azoknak, akik hátrányos helyzetben kell helytálljanak, de ez csak addig méltányos, amíg felemeli a hátrányban lévőket, s nem generál negatív diszkriminációt a másik oldalon. A Világ Kultúráinak Háza irodalmi díjának odaítélésekor azonban nem egy felemelés, hanem egy kicserélés történt annak a prekoncepciónak a mentén, hogy korábban a fehér bőrű szerzők voltak privilegizálva a díjak odaítélésékor; így most megfordították a kockát és a fekete bőrűeket helyezték kiváltságos helyzetbe. A szóban forgó díj zsűriülésén semmilyen pozitív diszkriminációra nem volt szükség, mivel a versenyben fehér bőrű és nem fehér bőrű szerzők egyaránt szerepeltek. Az persze az ügy ismeretében vitatott, hogy ez a művek minősége vagy a pozitív diszkrimináció miatt alakult így, mindenesetre a döntőben már semmilyen érv nem szólt amellett, hogy a szakmai, esztétikai kritériumokon kívül más szempontokat is érvényesíteni kellett volna. Hogy Mariette Navarrotól és Nádas Pétertől arra hivatkozva vonták meg a győzelem esélyét, hogy fehér bőrűek, sőt, még egy zsűritagnak is megkérdőjelezték a beleszólási jogát a döntésbe pusztán azért, mert fehér bőrű, ez nem a színes bőrű szerzőknek szóló pozitív diszkrimináció, hanem az irodalmi díj célkitűzésének megtagadása,

valamint a fehér bőrű szerzőkkel és zsűritaggal szembeni negatív diszkrimináció volt. Hiszen nem a társadalmi esélyegyenlőséget és a méltányosságot segítette elő, hanem a rasszista vétetésű gondolkodásmódot érvényesítette. Mely utóbbi ellen e konkrét ügyben csak akkor nem kell tiltakozni, ha igazságnak fogadjuk el azt, hogy fehér embernek lenni valóban történelmi bűn, és emiatt Nádas és Navarro is megérdemli ezt a bánásmódot. De ha ez a paradigma, akkor ne is játsszuk el a méltányosság színjátékát, eleve nem kell fehér bőrű szerzőket jelölni semmiféle díjra.

Nem szeretek magamról beszélni, de ennek az írásnak a kapcsán talán releváns információ az, hogy Kelet-Európában nevelkedett fehér bőrű férfi vagyok. Lehet, a bőrszínem miatt nem vagyok elég fogékony az Európában időközben felnevelkedett, nem európai gyökerű, esetleg nem is fehér bőrű embertársaim érzelm- és gondolatvilága iránt. És az is lehet, hogy a sajátomként felfogott európai történelmi tapasztalatok nyomán gondolom azt, hogy még létezik néhány, bár egyre kevesebb olyan koncepció, amelyek kapcsán a politikai, ideológiai megosztottságokon átívelő konszenzus van, és amelyekről a mások iránti nyitottság és megértés jegyében sem szeretnék lemondani. Az antiszemitizmusra és rasszizmusra, illetve ezek radikális elutasítására gondolok, ezek azok a fogalmak, amelyeket nem akarok átértékelni

azért, mert vannak, akik vagy akiknek ősei nem élték át a náciizmus traumáját, és esetleg egész mást gondolnak mindezekről. Láthatjuk, Európában immár az antiszemitizmusról is lehet radikálisan mást gondolni, persze nem a holokauszttagadásra és egyéb eddig ismert és egységesen elutasított szélsőségekre gondolok, hanem arra, amit a 2023. október 7-e után a palesztinok melletti szimpátiatüntetések fejeznek ki, amikor tömegek vonultak utcára Európában is, figyelmen kívül hagyva azt a pusztá tény, hogy több mint ezerkétszáz zsidó ember lemészárlása egyetlen nap alatt a legnagyobb mészárlás volt a holokauszt óta, amit zsidó civil lakosság ellen elkövettek. Márpedig egy ilyen tettet elutasítani, nem pedig mentegetni kell.

Az antiszemitizmushoz szorosan kapcsolódó rasszizmusról szintén a történelmi tapasztalatok alapján ivódott belénk a következtetés, hogy nincsenek alsóbb- és felsőbbrendű népek, népcsoportok, rasszok, hanem származás tekintetében radikálisan egyenlőek vagyunk, de az említett irodalmi díj körüli botrány azt jelzi, hogy ebben a vonatkozásban sincs már konszenzus, ehelyett az európai

társadalmak elkezdenek egyre inkább idomulni az új, a koncepciókat és a történelmi tapasztalatokat relativizáló, a konszenzust megszüntető beállítódásokhoz.

Szerencsésnek mondhatjuk magunkat addig, amíg „csak” a kultúra közegében, annak keretei között próbáljuk meg feldolgozni ezt az érzésem szerint részben téves önértékelésből, részben nehezitelésből, részben bosszúvágyból fakadó gondolatot, hogy *fehér embernek lenni történelmi bűn*, mert most még „csak” arról van szó, hogy kaphat-e Európában irodalmi díjat egy fehér bőrű nő vagy egy fehér bőrű férfi, illetve dönthet-e díjakról fehér bőrű ember. A vesztünket fogja hozni az, ha ez a paradigmaváltás átfogó társadalomszervező erővé fog terebélyesedni. Ezért már most jelezni akarom azt, hogy anélkül, hogy elvitatnám Mohamed Mbougar Sarrtól a Világ Kultúráinak Háza által adományozott 2023. évi irodalmi díjat, számomra az elszenvedett kudarc módja miatt *A tengerről* és a *Rémtörténetek* szerzői is ennek a díjnak a nyertesei.

FORGÁCS ÁRON

Ahogy a korábbi években is, a *Ketten egy páston* rovat az irodalom- és kultúrtörténeti érdekességek, évfordulók, megidézett életművek vagy éppen kortárs irodalmi-művészeti események kapcsán kíván felfedni izgalmas háttérösszefüggéseket, megvilágítani elfeledett aspektusokat. BOKA LÁSZLÓ idején társgondolkodónak, „társvívónak” VALLASEK JÚLIA Déry Tibor-díjas irodalom- és sajtótörténészt, egyetemi oktatót kérte föl.

MESTERSÉGES INTELLIGENCIA MA ÉS HOLNAP

Az igazi szellemíró

Az első ember, aki a nagy nyelvi modellel való szövegalkotás tapasztalatait leírja, sohasem létezett, mégis sokunk gyerekkori ismerőse. A 18. századi angol-ír satirikus író, Jonathan Swift képzeletéből kipattant hajóorvos, Lemuel Gulliver harmadik útja során az óhatatlanul bekövetkező hajótörés után egy fantasztikus repülő szigetre, Laputába kerül, majd meglátogatja a lagadói Nagy Akadémiát. Itt egy sor olyan kísérlet leírása után, amelyek ma bizonyára jelölést kapnának az Ig Nobel Díjra, a mindannyiunk vizuális tudatalattijában háromszögletű kalapot viselő derék hajóorvos találkozik a ChatGPT ősapjával, egy negyven ember által működtetett, szoba méretű fa szerkezettel, amelynek feltalálója büszkén hirdeti, hogy ennek segítségével: „a legtudatlanabb személy jutányos áron maga írhat bölcsészeti munkákat, verseket, politikai, jogi, matematikai és teológiai értekezéseket, anélkül, hogy egy szikra tehetsége vagy műveltsége volna hozzá.” (Karinthy Frigyes fordítása) Majd spontán bemutatót rendez, tanítvá-

nyaival működésbe hozza a gépet, amely az állam nyelvének teljes szókincsét tartalmazza, „nem feledkezve meg a viszonzásokról sem”. Az emberi erő által mozgatott ősatya chatbot randomizált formában helyezi egymás mellé a szavakat, és ami értelmesnek tűnik, azt feljegyzi, és vastos kötetekben megjelentetik, „melyekből a világ minden művészetek és tudományok gazdag anyagát merítheti.”

Mivel Gullivert újabb csodálatos kalandok várják, Swift az olvasó fantáziájára bízta, milyen lenne a tudomány és a művészetek világa, ha a szöveggeneráló prototípus használatát derék feltalálójának elképzelései szerint valóban mindenki számára elérhetővé, sőt kötelezővé tennék. Ha a regény cselekménye ebben az irányban alakult volna tovább, az Open AI által 2022 végén elérhetővé tett ChatGPT széleskörű használata bizonyára megnövelte volna az érdeklődést Swift munkája iránt, még ha inkább csak érdekességként, semmint reális analógiák felkutatása végett fordult volna is a figyelem egy csaknem három évszázaddal korábban írott satirikus regény felé.

A mesterséges intelligencia jelenléte mindennapi életünkben voltaképpen már évek óta banalitás, általa generált tartalmakat is fogyasztunk, mégis a ChatGPT megjelenésével kapott „arcot”, karaktert a köztudatban. Aki kicsit is tájékozott a kultúrtörténet, azon belül technikatörténet vagy akár médiatörténet világában, az semmi meglepőt nem lát abban, hogy az MI mindennapjainkban való megjelenése egyszerre kelt félelmet, szorongást és elragadtatást.

VALLASEK JÚLIA (Kolozsvár, 1975. október 13.) irodalomtörténész, irodalomkritikus, műfordító, a BBTE Politika-, Közigazgatás- és Kommunikáció-tudományi Karának docense.

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

Pillanatok alatt, olcsón megíródik, és az ugyancsak MI által generált borítóval és illusztrációkkal együtt közreadható a százmillió ötszáznegyedik ellenségből szerelmesek alapkönfliktusú iskolai tiniregény a kötelező végzős bulival az utolsó előtti fejezetben.

Hogy változásokat hoz, méghozzá várhatóan az életünk minden területén, az tagadhatatlan. Hogy milyeneket, arról lehet vitatkozni, de hogy része lett és lesz az életünknek, az olyan tény, amellyel szembe kell nézni. Jelen írásban a mesterséges intelligencia irodalmi alkotásba, irodalomba, műkritikába való beillesztésével kapcsolatos gondolataimat vázoltam fel, tudatában annak, hogy egyelőre a találgatás pillanatában vagyok, afféle szellemi akrobatika kedvéért most nem ismertetni és elemezni, csupán megdöbbenéssel próbálok valamit, ami akár a közeljövőben megvalósulhat, de az is lehet, hogy épp olyan, minden realitást nélkülöző gondolat marad, mint a lagadói akadémikusok egyik-másik kísérlete.

Társszerző ChatGPT

Stanislaw Lem híres Elektrubadúrja ma ott lakik mindannyiunk számítógépében. A '60-as években írt *Kiberiáda* versíró robotja, a zseniális Trurl mérnök alkotása sok mindenben hasonlít a mai szöveggenerátorokra, abban is, hogy képes a tanulásra, saját teljesítményének fokozására a kapott visszajelzések alapján. Mondhatni költői ambíciókkal rendelkezik. Elektrubadúr eleinte klasszikus stílusban ír, mivel alkotója nem sokat értett a költészethez, és csupán a klasszikusokat táplálta belé. Ám elég néhány találkozás avantgárd szerzőkkel, a gép átprogramozza magát, és azon túl „ködös, homályos, sokértelmű, mágikus és a teljes érthetlenségig művészi verseket ír.” (Murányi Beatrix fordítása). Méghozzá olyan tempóban és mennyiségben, hogy rövidesen megváltozik körülötte az irodalmi élet szerkezete, az írók, költők feleslegessé válnak, hiszen Elektrubadúr „több ezer álnéven írt egyszerre, minden alkalomra azonnal szállította a kívánt méretű költeményt, és ezek az alkalmi versezetek olyan gyönyörűek voltak, hogy az állampolgárok egymás kezéből tépték ki az újságot.” Ha működése nem emésztene fel irdatlan mennyiségű áramot (mégiscsak a hatvanas években vagyunk), Elektrubadúr rendkívüli hatású és hatalmas mennyiségben születő szövegeivel világuralomra jutna, így azonban

eladják egy távoli csillagrendszer uralkodójának, derék alkotója pedig megfogadja, hogy saját testi épsége és a világ biztonsága érdekében soha többé nem kísérletezik alkotó folyamatok kibernetikai modellezésével.

Ami 1967-ben, a *Kiberiáda* megjelenésekor még elsősorban poén volt, ma valóság, noha a mai mesterséges szöveggenerátorok még távolról sem rendelkeznek Elektrubadúr műveinek esztétikai értékével vagy irodalmi hatásával. Az új idők jeleként szokták emlegetni, hogy Rie Quidan japán író nő idén jelentős irodalmi díjjal (Akutagawa-díjjal) kitüntetett regényének állítólag mintegy 5 százalékát társszerzőként már a ChatGPT írta. Az viszont rendszerint kimaradt a tudósításokból, hogy maga a regény cselekménye a közeljövőben játszódik, egyik témája éppen a mesterséges intelligencia térnyerése, és az a bizonyos 5 százaléknyi szöveg történetesen olyan szöveggé jelenik meg a regényben, amelyet mesterséges intelligencia generált. A téma előtérbe kerülése után nyilván felmerült, hogy az irodalmi díjak odaítélésének kritériumai közé be fog kerülni (van, ahol már be is került), hogy hogyan, milyen körülmények között lehet felhasználni egy műben mesterségesen generált szöveget.

2023 decemberében a kínai Shen Yang hatvanhat utasítás betáplálásával mintegy három óra alatt megíratott egy teljes sci-fi „regényt”, illusztrációkkal, sőt még szerzői nevet is generált hozzá, és munkáját díjazták is egy pályázaton. Ami a szenzációra kihegyezett tudósításokból ismét kimaradt, az annak a pontosítása, hogy azért nem éppen Nobel-díjról, csak egy tematikus ifjúsági pályázatról van szó, és hogy a szerző alaposan átírta a generált szöveget (a 43 ezer szót mintegy hatezerre meghúzta). Noha a zsűri nem minden tagja ismerte fel, hogy mesterségesen generált szöveggel van dolguk, azért többek véleménye szerint a regény nem feltétlenül önmagában, csupán más pályakezdő amatőrök munkájához mérten bizonyult jobbnak.

Az viszont nem kérdés, hogy az újgenerációs digitális Elektrubadúr írni kezdett, és bár egyelőre nem tudunk arról, hogy szerzői ambíciókkal is rendelkezne, az biztos, hogy tanulni már tud, tehát várhatóan egyre jobban fog írni.

Hogy mit jelent ez az irodalmi alkotás közeljövőjére nézve?

Kitolja-e az MI a határokat?

Voltaképpen nem is az a kérdés, hogy képes (lesz)-e a mesterséges intelligencia valóban jó regé-

nyeket írni, hanem hogy igazából mit is várunk el a regénytől, az irodalmi alkotástól? Hogy megismeressen bennünket olyan világokkal, amelyeket korlátozott élettartalmunk során nem ismerhetünk meg? Az MI több információhoz fér hozzá, mint amire az egyes ember valaha is hozzáférhet(ett). Azért olvasunk irodalmat, hogy az egyes műveken keresztül párbeszédbe léphessünk az egymásra reflektáló irodalmi alkotások összességével? A nagy nyelvi modellek több szöveget használnak fel, mint amennyit bárki ember elolvasni képes.

Képes lesz a közeljövőben az MI-író helyettesíteni az ember-írót? Talán inkább úgy kellene feltennünk a kérdést, hogy olvasóként, illetve megrendelőként milyen szövegeket szeretnénk olvasni? Egyes műfajokban, témákban a szöveggenerálási lehetőség gyors, rizikómentes szövegtermelést biztosít majd a kiadók számára. Pillanatok alatt, olcsón megíródik, és az ugyancsak MI által generált borítóval és illusztrációkkal együtt közreadható a százmillió ötszáz-negyedik ellenségből szerelmesek alapkonfliktusú iskolai tiniregény a kötelező végzős bulival az utolsó előtti fejezetben, krimi hullával a vonaton, alkoholistá vagy extrém hobbival rendelkező detektívvel, esetleg egy kerek, kis sci-fi az öntudatra ébredő gépről, és távoli galaxisok harcairól. Ebben önmagában nincs semmi újdonság, a 19. század óta mindig is léteztek tömegtermelésben dolgozó, ugyanazt a történetet ezer változatban szállító szerzők, szerzői csoportosulások. A magyar ponyva fénykorában, a húszas-harmincas években többnyire pályaszélre szorult újságírók rekordmennyiségben gyártották a légiós, vadnyugati, szerelmes és kémhistóriákat

a pesti kávéházak asztalainál, az anekdoták szerint, ha valakinek kiesett egy kézirat a zsebéből, valaki felkapta, és másnapra már meg is jelent. De képes lesz-e az MI az emberhez hasonlóan megújítani a műfajt, kitolni a műfaji, tematikai határokat, más, új válaszokat találni régi kérdésekre?

Jól körvonalazott cselekménnyel, szereplőkkel, konfliktusokkal dolgozva, megfelelő irányítással bizonyára egyre jobb és jobb szövegek születnek majd. A programozás vizuális megoldása azt is elhitteti velünk, hogy a szöveg a szemünk láttára születik, és nem előfordulási valószínűsége alapozva teríti elénk őket az élénk gépelés ritmusában egy program. A bonyolultabb, széttartóbb cselekményű, elsősorban nyelvi, stilisztikai hatásra épülő szöveggel nehezebben boldogul majd. Talán egy napon a meglévő adatokra alapozva simán megír egy új Esterházy-, Márquez- vagy Austen-regényt, ami azért valljuk be, remek dolog lenne! De nem valószínű, hogy az MI Elektrubadúr lesz az új Esterházy vagy Bob Dylan. És nem mindegy, nagyon nem mindegy, milyen szövegek alapján tanul a gép. Most, a nulladik pillanatban ezen még sokat lehet és kellene is változtatni

A művészeket és filozófusokat egyaránt évezredek óta foglalkoztatja a kérdés, hogy mit jelent embernek lenni. A művészi alkotás rendelkezésére álló mesterséges intelligencia megjelenése talán arra ébreszt rá, hogy eljött az ideje annak, hogy erre a kérdésre új válaszokat adjunk.

VALLASEK JÚLIA

MI/AI vagy amit akartok?

Aligha kérdéses, hogy a dúsabb fantáziájú szerzőket (és hű olvasóikat) az utóbbi bő kétszáz évben folyamatosan s egyre intenzívebben foglalkoztatta valamiféle mesterséges intelligencia jövőbeli megszületésének, feltalálásának, forgalomba hozatalának a kérdése. Hogy ez aztán az eddig megvalósíthatatlan álmokat, netán a legrosszabb rémálmokat vonja-e maga után, az kinek-kinek a fantáziájára volt bízva. Egy darabig. Ahogyan közelebb és egyre közelebb kerültünk ugyanis a fikció valósággá váláshoz, úgy szaporodtak kérdéseink, kételyeink, akár félelmeink is – a nyilvánvaló technikai haladással párhuzamosan (a sok esetben csodaszámba menő kütyük, emberiséget segítő orvosi fejlesztések, a

mindennapokat megkönnyítő automatizált dolgok, vagy az úrkutatásból származó robotika örömteljes elénktárultával). Utóbbi ugyanis a 18. század utolsó harmadától, az ipari forradalom kezdetétől alapvető feltalálások, technikai vívmányok sorát is jelentette, s a „gépesítés” hajnala óta csupán idő kérdése volt, hogy mikor jutunk el az egyre szofisztikáltabb eszközökön át egy olyan entitásig, amely maga is rendelkezhet valamiféle „intelligenciával”.

Kezdjük azzal, hogy mindez sokáig többnyire a fikció világába tartozott, a technikai innovációk jelentős része pedig eleve romantikus regények vagy később sci-fi filmek alapján indult fejlesztésnek.

Az olvasók, akik egykoron hosszú sorokban várakoztak a Könyvtár lépcsőin, sorszámot húzva, hogy hozzájussanak előbb-utóbb a vágyott dokumentumokhoz, lassan, fokozatosan kikoptak a közgyűjteményekből, amint az információk többsége vagy a vizsgákra való szakirodalom egy-két kattintással elérhetővé vált számukra. Az olvasói terekből a Mátrix-világ képernyőinek tereibe költöztek.

Ezek – ha nem is mindig közvetett módon – generálták a korábban csak alkotói fantáziákban megszületett ötleteket. A *Némo kapitánytól* a *Star Trek* világig számtalan példa ismert a tudományos-fantasztikum világából merítő technikai fejlesztésekre. Bár Jules Verne 1870-ben megjelent, egyik leghíresebb regénye, ha nem is találta fel a tengeralattjárót, de nyilvánvalóan további mérnöki fejlesztésekre inspirálta az akkor még csak kezdetlegesnek sem mondható, emberi meghajtású víz alatti járművek továbbépítésére elszántakat. Captain Kirk kommunikátora azonban már egyértelműen inspirálta a későbbi mobiltelefonokat s a video-hívások lehetővé tételét valamilyen számítógép vezérelte platformon. Regényekben szereplő masinák, használati eszközök egész sora vált valósággá utóbb, a telefontól a csipogóig, s egészen az elektromos sokkolóig, ami egy Victor Appleton-regényben már 1911-ben feltűnt.

Mindeközben újra és újra előkerült valamiféle humanoid robot megvalósításának a reménye is, ez pedig csak valamilyen mesterséges tudattal, fejlett programozással, saját „intelligenciával” válhat valóssá, túl azon, hogy energiaforrásra van szüksége. E ponton két dolgot fontos máris meglátnunk. Az egyik az, hogy a mesterséges intelligencia (MI) – angolul Artificial Intelligence (AI) – tudományága az 1950-es, 1960-as évekbeli kezdete óta számos ponton és alapvető módon módosult, átalakult, s bár évtizedek óta fejlesztik, csupán az elmúlt egy-két évben került be a köztudatba, jórészt a ChatGPT-nek köszönhetően. A másik, hogy az MI-nek (egyelőre) nincs biológiai és pszichés működése, kivetülése, „csak” intelligenciája, vagyis bonyolult szoftverműködések révén az adatok folyamatos és gyors feldolgozása mellett egyfajta tanulási képessége, illetve

van valamilyen fizikai (jórészt nem látott, csak képernyőkre vetülő, mégis tudottan egy központi hardver-szerű) megjelenése. Az emberek robotok iránti „vonzalma” ezt az űrt – a biológiai és pszichés karaktereket – akarta áthidalni mindenkoron. Azt, hogy az Őz-beli bádogember valóban életre keljen, s egyre emberszerűbb is legyen. Lehessen vele közvetlenül „társalogni”, fizikai kontaktusba kerülni, legyenek érzelmei.

Félelem a fejlődéstől

Mindezzel párhuzamosan s ennek némiképp előfeltételeként – szintén hosszas előkészületek után – a 20. század végére eljutottunk a PC-ig, vagyis a személyi számítógépig, ami a fentebb említett „alapintelligencia” előfutáraként vált kézzelfoghatóvá egyre nagyobb számú felhasználó számára. Ekkor, egy új technikai forradalom látványos beérésekor jelentek meg a sokszor irreális elvárások mellett azon félelmek is, amelyek ma, a ChatGPT-korában még inkább felhangosodni látszanak. A programok ugyanis, amelyek mára elárasztották mindennapjainkat, virtuális valóságot építettek: olyan számítógép generálta környezetet, amely által már nem a fizikai valóságban kell feltétlenül kontaktusba kerülnünk egy „mesterséges tudattal” (amelynek bármilyen tetszőleges alakja lehetséges ráadásul), vagy egy valós személynek az ún. avatárjával, kiber-kivetüléssel. A sport, az utazás, a különböző médiajátékok és a filmipar mellett a szexpiac is egyre erőteljesebben ennek a valóságot is meghaladó élmény-együttesnek az ígéretét tette meg legfőbb szlogenjévé, amely részben már meg is valósult, gondoljunk csak a VR-szemüvegekre. És itt egy fontos pontra kell kitérnünk.

Az emberiség nagyjából a '80-as, '90-es évekre jutott el odáig, hogy elkezdett félni magától a technikai fejlődéstől. Korábban is felmerült persze a gondolat, hogy például nukleáris fegyverek formájában a haditechnológia véget vethet az életnek a teljes bolygón, de az jellemzően még egy hardver-koncepcióra épített. Az ezredforduló előtt felmerült, emlékezetes Y2K-hiba volt talán az első alkalom, amikor a fejlett világnak globálisan meg kellett birkóznia azzal a gondolattal, hogy egy szoftvernek vagy néhány sornyi kódnak is drasztikus következményei lehetnek. Az egyes művészeti ágak, például a szépirodalom és a film persze ebben is előfutárnak bizonyult. A *Blade runner* (1982) – magyarul *Áloműzők* –, amely Philip K. Dick *Álmodnak-e az androidok elektromos barányokról?* című regénye alapján készült, már a mesterséges intelligencia, az identitás és az emberlét témáját járta körül. A sokkal ismertebb James Cameron-féle *Terminátor* (1984),

éppúgy, mint annak még látványosabb folytatása, a *Terminátor: Az ítélet napja* (1991) a távoli jövőből a jelenünkbe visszatérő gépek, halálosztók témájára épített, akik egy olyan lehetséges valóságból érkeznek, amelyben a mesterséges intelligenciával ellátott gépek öntudatukra ébredve már átvették az irányítást a Földön. Ennek értelmében az emberiség az MI fejlesztéssel önnön végzetének balsorsú bakója lett. A Skynet-hez kapcsolt félelmek sokáig leginkább katonai pusztító gépekben testesültek meg, s nem véletlen, hogy az MI mai, induló szakaszában is annak „demilitarizálásáról” való megállapodást sürgetnek a legnagyobb tech-cégek nyilatkozataikban.

Az 1990-es évek hollywoodi kasszasikerei végén a sort egy mára klasszikussá lett alkotás, a *Mátrix* folytatta összetettebben és cizelláltabban, komoly mondanivalóval, mondhatni filozófiával. Az 1999 nyarán, vagyis éppen 25 éve bemutatott zseniális filmben mesterséges intelligenciájú gépek immár nem fellázadnak, a hatalom eleve az ő kezükben van és az emberek mind rabszolgák egy szimulált valóságban, anélkül, hogy tudnának erről, s ahol csak energiaforrásként van rájuk szükség. Az egész filmbéli eseménysor azzal indul, hogy az emberiség a 21. századra önmaga nagyszerűségét csodálta, mert megalkotta az MI-t, ami később a „gépek és emberek” konfliktusához, s előbbiek felülkerekedéséhez vezetett. Hogy folytassuk a filmes sort: az *Én, a robot* (2004), ami nem szorosan véve adaptáció, de mégiscsak Isaac Asimov egyik novelláskötetének történeteire alapult, szintén az emberek és az MI kapcsolatát vizsgálta egy olyan futurisztikus társadalomban, ahol a robotok már mindennaposak. A filmben (és az eredeti történetekben is) a mesterséges intelligencia központi szerepet játszik, a cselekmény az NS-5-ösöknek nevezett kifinomult robotok fejlesztésének határait és azok emberiségre jelentett potenciális veszélyeire összpontosít. A fejlett robotok vagy az MI/AI által jelentett potenciális rizikófaktorokkal kapcsolatos témát számos film járta körül tehát máris, az említettek talán csak a legismertebb példák. Közös bennük, hogy megkérdőjelezhetetlenül globális változást jeleznek, s visszahatnak az „emberi” lényeg újragondolására, ösztönöznek annak újraértékelésére is.

Szolgáló vagy leigázó?

Eddig szándékosan kerültem a „teremtés” szót. Gépek feltalálásáról, technológiák gyártásáról, MI-fejlesztésről beszéltem, de ma is az a helyzet, ami korábban: az elme és a fantázia világát jól ismerő alkotóművészek és bölcselek előbbre járnak a problémafelvetésben magában, mint a technikai megvalósításon ügyködők, akik a következményekkel nem

mindig számolnak. Pár éve Ridley Scott filmje (*Alien: Covenant*) már elsősorban a teremtés, az evolúció és az emberiség természetének bonyolult témáival foglalkozott, miközben értelemszerűen érintette a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kérdéseket, félelmeket is. A patinás sci-fi sorozat előző filmjében, a sokak szerint leginkább rendezői melléfogásként értelmezhető *Prometheus*-ban (2012) bemutatott android, David karakterén keresztül találkozunk a tökéletes MI-vel rendelkező robottal, mint megalkotója „teremtményével”, akit szolgának teremtettek és úrrá lehet. Ez a problematika úgy tűnik, mára rémségesebb, mintha a híres *Alien*-filmek eredeti szériájához híven csupán pusztító űrlényeket mutogatnának! Az android ugyanis furulyázni tanul, ha kell, tizenkilencedik századi verset szaval, vagy éppen Wagnert zongorázik, sosincs szüksége alvásra, mondhatni tökéletesen emberszerű, de nem tudjuk, mit „gondol”. Folyton éber, úgy óv bennünket, hogy közben ki is vagyunk téve önkényének, márpedig a fejlett android egyre inkább keresi az emberi intelligencián túl a lét legnagyobb kérdéseire is a választ: a teremtés kérdésén, talán a fajok eredetén töprengve előbb-utóbb maga is teremteni akar.

E hosszabb kitérő pusztán arra szolgált, hogy rávilágítsunk: mindazoknak, akiknek a fantáziájából az idők során kipattant az MI népes előfutárainak a gondolata, azokat erőteljesen foglalkoztatta az a manapság különösképpen előtérbe kerülő kérdés, hogy vajon szolgáló vagy leigázó lesz-e egy önálló értelemre jutó, öntudatára ébredő akármi az emberiségnek? Minél inkább emberszerűbb ugyanis egy „gép”, annál inkább emberi tulajdonságokkal ruházzuk fel azt, vagy ő szeretné önmagát felruházni ilyenekkel, s ezek közt biza, nem csak jó és építő szándékú létezik.

Ma még persze nem ilyen radikális félelmek uralkodnak, ahogyan a technikai fejlesztések sem tűnnek végezetesnek, akkor sem, ha az utóbbi negyed század fejlesztései léptékszerűen nagyobbab ugrottak, mint korábban másfél század együttvéve. Ezek pedig egyértelmű és drasztikus változást hoznak már ma is életeinkbe. A technika eredményei pillanatok alatt természetessé válnak számunkra, holott bő 30-35 éve még a televíziók többsége sem volt színes, nem tudtuk, mi az a mobiltelefon, s a világháló fogalmát is csak szűk beavatottak ismerték. Amikor az említett *Mátrix* című film megjelent, a világháló még viszonylag új s kezdetleges volt, a mesterséges intelligencia pedig alapvetően csak álomnak számított, fejlesztés alatt állt, de ezen évek techno-optimizmusa mellett is érezhető volt már egy szorongás amiatt, hogy hová vezetheti az emberiséget a kibertér és egy megzabolázhatatlan szoft-

ver-technológia. E kettős aspektusra (a technológiai fejlesztések hihetetlen felgyorsult tempójára, s azon változásokra, amiket mindez generál) egy-egy személyes példát hozhatok. Ez némiképp az ezredfordulóra hihetetlenül megnőtt információmennyiséghez való hozzáférést és az audiovizuális médiát is érinti. Az Európai Bizottság, a *Közösség audiovizuális politikájának alapelveiről és irányelveiről a digitális korban* című állásfoglalása 1999-ben ilyen mondatokat tartalmazott: „az audiovizuális média alapvető szerepet játszik a társadalom értékeinek kialakulásában és terjedésében, miközben nem csupán ahhoz járul hozzá, amit látunk a világ dolgaiból, hanem azt is befolyásolja, hogy miként lássuk a világot.” Vagyis befolyása kiterjed arra is, hogy mit gondolunk arról, hogy saját magunk kik vagyunk, vagy, hogy hová tartozónak (vagy nem tartozónak) véljük magunkat a világban! Kulcsszerepet játszik kulturális identitásunk létrejötté folyamatában, s a globalizáció révén az egész emberiség jövőtudatát – így vagy úgy – meghatározza. Amikor e sorok születtek s a *Mátrix* a magyar mozi-nézők elé került, már közel egy éve dolgoztam fiatal bölcsészdoktor-jelöltként az Országos Széchényi Könyvtárban, annak Központi Tájékoztató részlegén. Senkire nem emlékszem a közvetlen munkatársi környezetemben, aki a fent idézett sorokat komolyabban átgondolta volna, előre látta volna, milyen radikális változások elé nézünk. Az internet alig pár olvasói gépen futott csak, eleve mindösszesen 4 (!), kezdetleges MS-DOS alapú számítógép segítette CD-ROM adatbázisokkal a tájékozódni vágyókat a nemzet első számú dokumentumgyűjteményében, de még évekig szinte mindenki nyomtatott szakkönyvekből, segédkönyvekből tájékozódott. E-mailt ugyan már használták egyes kollégák, a mobiltelefonok viszont éppen csak megjelentek, elterjedőben voltak. A világ negyed század alatt mondanom sem kell, óriásit változott. Ahogyan az olvasók is, akik egykoron hosszú sorokban vára-koztak a Könyvtár lépcsőin, sorszámot húzva, hogy hozzájussanak előbb-utóbb a vágyott dokumentumokhoz, lassan, fokozatosan kikoptak a közgyűjteményekből, amint az információk többsége vagy a

A mesterséges intelligencia hamarosan elérheti azt a pontot, ahol képes lesz olyan kreatív tartalmat is létrehozni, amelyet egyáltalán nem lehet majd megkülönböztetni az ember által létrehozott tartalomtól.

vizsgákra való szakirodalom egy-két kattintással elérhetővé vált számukra. Az olvasói terekből a Mátrix-világ képernyőinek tereibe költöztek.

A megváltozott olvasói igényeken túl, melyek jogosan egy felfokozott digitalizációra összpontosítottak, az átalakulóban lévő olvasási hajlam kérdésköre egy külön tanulmányt igényelne, erre itt nem térhetek ki. Elegendő annyit írnom talán, hogy e jelenség az MI révén történő „kiszolgálással” karöltve a ma felnövekvő generációkat egyértelműen egyfajta kollektív elbutuláshoz vezetheti. (Egyes kutatók már bizonyították, hogy az emberiség ún. kollektív intelligenciahányadosa a 20. század végéig nőtt, azóta csökkenő tendenciát mutat, a digitális világ csökkenti e hányadost, rontja az új generációk önálló gondolkodási paramétereit). Vagyis az intelligencia, ami egy egyén esetén ugyan adott, de korábban olvasással, kutatással, utánaolvasással fejleszthető volt, azt a digitális kiszolgálás és a csökkenő olvasási készség érezhetően rombolja, akkor is, ha a kép nem fekete-fehér.

A tét: kinek a kezében?

Az érem pozitív oldalán ott áll többek között, hogy különböző tanuló programok immár a digitális bölcsészet segítőiként kéziratot szövegek felismerésében és gyors átírásában, hangfelvételek, történelmi dokumentumok digitalizálásában és megőrzésében is segítséget nyújtanak. Mi több, az MI algoritmusok rendszerei képesek művészeti stílusokat utánozni, önállóan zenét komponálni vagy vizuális műalkotásokat létrehozni bemeneti adatok vagy előre meghatározott szabályok alapján. Egy új MI program, a Google AI fejlesztette Bard, többek között ma már képes regényeket írni. Hatalmas szöveg- és kódhalmazt tanítottak be neki, így különböző műfajú regényeket tud percek alatt megírni, a romantikus thrillerektől a sci-fi eposzokig. A mesterséges intelligencia hamarosan elérheti azt a pontot, ahol képes lesz olyan kreatív tartalmat is létrehozni, amelyet egyáltalán nem lehet majd megkülönböztetni az ember által létrehozott tartalomtól. Ez máris valóság a festészetben, egyes képzőművészeti és zenei ágakban, de forradalmasíthatja az esztétikát és a kritikát is annyiban, hogy a szerzőség és a kreativitás hagyományos fogalmait alapvetően kérdőjelezi meg, írja fölül.

A 21. század első két évtizedének digitális környezetében eleve alapjaiban módosult a piac, a média, a kulturális szféra, az orvostudomány – és persze a politika világa. Mindez számtalan kockázatot is hordoz, hiszen sem médiatudatosságra, sem online piaci gyakorlatokra, viselkedésre nem készül-

het)tünk fel az információs bumm rövidsége, fél emberöltőnyi ideje okán, illetve az ezalatt is folyamatosan változó platformok, közösségi oldalak zsi-bvásárában. Ha például az online térben valaki eladás céljából meghirdet valamit, az jó eséllyel (70-80%-ban) nem valós vásárlókkal, hanem algoritmusokkal kezd el csevegni. Tanuló algoritmusokkal, amelyek online csalásokra „szakosodtak”, s jövedelmező módon csalnak ki adatokat, személyes és főleg bankkártya adatokat az emberekből. Egyik területi szakértő úgy fogalmazott, hogy most még „algoritmikus hipnózisban” vagyunk...

Mint minden nagyobb volumenű technikai fejlesztésnek – akárcsak a globalizációs folyamatoknak vagy a géntechnológiának –, ennek is több oldala létezik tehát. Érdemi és árnyoldala is. Mára lassan megszokottá vált, hogy egy telefonos/internetes szolgáltató vagy bank ügyfélszolgálatán eleve egy chatbottal csevegünk a valós alkalmazott helyett. A magyar nézők a közmédiában is találkozhattak már MI generálta televíziós bemondónővel, a fejlesztések pedig egy sor korábbi szakmát (az időjóstól a statisztikusig és a könyvelőig) válthatnak idővel ki. Azzal kezdtem, hogy a Chat GPT megjelenése áttörést jelentett, e révén realizáltuk jószerével, hogy a jövő, a 21. század valóban elkezdődött. Bár a ChatGPT-t egyre többen használják, nagyon kevesen értik annak valós működési elvét, hiszen az nem arra készült, hogy „mesterséges szakértői rendszer” vagy online beszélgetőtárs legyen, hanem elsődlegesen szövegenerálásra találták ki: egy statisztikai alapon működő fejlett szoftver, amely matematikai műveleteket végez. Hogy milyen színvonalon, arról még megoszlanak a vélemények. Egyetemi oktatóként ma még könnyen lefülelem, ha egy diák ezt a szövegenerátort használja például a beadandó dolgo-

zata elkészítésére, ami hol nagyon cizellált mondatokkal, hol bődületes tévedésekkel van tele. E kettőség jól jellemzi a mai helyzetet, ami viszont villámgyorsan változhat. Pár éve még legyintettünk egyes szövegfordító programok bornírtságain is, mondván, utolérhetetlen az emberi elme cizelláltságban, nyelvi kifejezőerőben, szituatív alkalmazkodásban stb. Mára alighanem óvatosabban fogalmaznánk, a fordítóprogramok is óriási fejlődésen mentek át, az informatikai-technikai fejlődés pedig a hétköznapijainkat meghatározóan is megállíthatatlannak tűnik, bizonyos területeken valóban azokat a „végső határokat” feszegetve, amelyek az egykori *Star Trek* tévésorozat 1989-es mozifilmes változatában még valóban futurisztikusnak tűntek.

Nem vagyok sem túlzottan pesszimista, sem hurráoptimista. Véleményem szerint az MI-fejlesztések nem a „kreatív iparágak” alkotásainak a kiváltásában, vagyis művészeti stílusok utánzásában, önálló zene-komponálásban vagy vizuális műalkotások létrehozásában mérik majd összhatásukat. Azt sem gondolom, hogy az intelligens programok az emberiség ellen fordulnának valamikor. Gyermekkoromban azt tanultam, sosem a boszorkányoktól, a rémszerű lényektől kell félnem, hanem csak a gonosz emberektől. Az MI fejlesztések tétje sokkalta inkább az, hogy milyen érdekek, hatalmak, autoritások kezében összpontosulnak, s miként élnek, adott esetben élnek vissza vele, többek között az információkhoz való szabad hozzáférés és azok „előválogatása”, „értelmezése”, a befolyásolás, a piaci vagy ideológiai propaganda révén. Aligha kérdéses: így is, úgy is már új korszak köszöntött ránk.

45

BOKA LÁSZLÓ

Traumák árnyalatai

Vadadi Adrienn: Emlékfestés

Az Athenaeum Kiadó gondozásában jelent meg Vadadi Adrienn első regénye, *Emlékfestés* címmel. A szerző neve nem most vált ismertté, korábban számos meséskönyve jelent meg, amelyek rendkívüli népszerűségnek örvendtek. A gyerekirodalomban elért sikerei után ezúttal a felnőtteket szólítja meg.

Hogyan manifesztálódhatnak a gyermekkori sérelmei a felnőtt életben? Mikor jön el az a pillanat, mikor az ember arra kényszerül, hogy szembenézen saját magával és megküzdjön a múlt démonaival? Milyen utakon lehet elindulni, ha azt érezzük, semmi nem segít igazán? Hova fordulhat az ember egy olyan világban, ahol minden azt sugallja: ez az, ami elvezet a gyógyuláshoz?

A regény gyakran megírt témákat dolgoz fel, azonban meglepő megoldásokat választ erre a feladatra. Amikor ennyire kurrens tárgyat választ egy szerző, könnyű átszúzni klisékbe, ez azonban nem történik meg, az író sajátos utat választ a történet kibontására. Bár stílusa és prózapoétikai eljárásai nem nevezhetőek szokatlannak, a történetre talán mégis ez a legmegfelelőbb szó. Ez elsősorban a regény nagyfokú spiritualitásából fakad, hiszen a traumák és a múlt feldolgozására olyan megoldásokat vonultat fel, amelyek a legkevésbé sem nevezhetőek reprezentatívnak a hasonló jellegű írásokban. Ez a nemmindennapiság viszont nem feltétlen vezet negatív irányba, inkább egyediséget kölcsönöz és kiemeli a hasonló témájú regények sorából.

A könyv kiindulópontja a főszereplő, Noa, egy harmincas éveiben járó festőnő alkotói munkájában való elakadása, ami miatt úgy dönt, ideje pszichológushoz fordulnia. A fülszöveg azt sugallja, hogy egy szerelmi történetről van szó, de ez nem teljesen igazolódik be, és korántsem ennyire egyszerű. A szokatlanságán kívül, ha valamit még elsőre érdemes kiemelni, az a könyv komplexitása. Bár Noa életében fontos szerep jut a szerelemnek, nem erre helyeződik a hangsúly, inkább saját magára, illetve arra, hogy ő hogyan viszonyul az intimitáshoz és a szerelemhez.

A regény egy álommal indít, és már a kezdetektől folyamatos meglepetéseket tartogat. Első bekezdése meglepő, viszont annál nagyobb horderejűvé válik az olvasás során: „Az éjjel meghaltam.

SALAMON ESZTER (2002, Sepsiszentgyörgy)
jelenleg a Babeş–Bolyai Tudományegyetem
magyar–angol szakos harmadéves hallgatója.

Leírom úgy, ahogy volt, amíg emlékszem rá.” (3.) Attól függetlenül, hogy az álomra utal, könnyen összefüggésbe hozható a történet egészével, ugyanis metaforikusan valóban beszélhetünk halálról, illetve sokkal inkább újjászületésről. Habár klisének tűnhet, a főszereplő a regény folyamán bizonyos értelemben újjászületik, maga mögött hagyja régi életét, szokásait, a szerelemhez és intimitáshoz való viszonyát, és új, számára addig ismeretlen szinteken éli meg ezeket.

Ebből a szempontból érdekessé válik a név kérdése is. Elsőre idegennek hathat a főszereplő neve, azonban hamar kiderül, ennek a névadásnak oka van. A főszereplő valójában nem Noa, hanem Nóra, aki egy workshop során változtatta meg a nevét. Ez a kettősség jelentős személyisége szempontjából, Nórit ugyanis gyerekkori énjével asszociálja, Noát pedig az új énjével. Útjának ez válik kiindulópontjává, hiszen ez az a pont, ahol úgy akar megküzdeni a traumáival, hogy elfelejti azokat.

Bár az *Emlékfestés* különleges és mélyreszántó, az első néhány fejezetben felfedezhető néhány szépséghiba, és az olvasó azt érezheti, hogy egy ilyen nagy lehetőséget kínáló témát másképp is fel lehetne dolgozni. A kezdetektől betekintést nyerünk Noa múltjába, több részlet szinte katalóguszerűen kiderül, ami azt a hatást kelti, hogy ez meglehetősen egyszerű módszer egy traumafeldolgozás történetének narrálásához. A könyv további részében azonban mindez valamelyest feloldódik, fokozatosan kerülnek elő újabb és újabb titkok a főszereplő múltjából. Ezekben a részekben azonban Noa múltjának csupán a felszíne kerül terítékre, és érthetővé válik, hogy ez a kezdeti halmozás sokkal inkább az ő útkeresésének kétségbeesett jellegét erősíti, de ettől függetlenül kissé elbizonytalanítható lehet.

Ebből a kétségbeesésből fakad az is, hogy Noa folyamatosan keresi a megoldásokat, váltogatja a különböző közösségeket, helyeket, amelyek segítséget ígérnek. Mivel ezek jelentős része gyakran erősen spirituális jellegű, halmozásuk a regényben erőltetettnek tűnik.

A néha túlságosan részletes erotikus jelenetek szintén az erőltettség érzését keltik. A szexualitás és intimitás ugyan fontos részei Noa személyiségének, és ábrázolásuk valóban elengedhetetlen ahhoz, hogy megérthesse az olvasó, hogyan is észlelhető felnőtt korában is a gyermekként megtapasztalt szeretetehetség, illetve apja bántalmazása, ám Noa érzései és partnereihez való viszonyulása olykor háttérbe szorul, éppen azokban a jelenetekben, amikor a leglényegesebb lenne ezek bemutatása.

Kifogásolható az is, hogy már a fülszövegből is kiderül a festészet jelentősége Noa életében, azonban a könyv első felében az olvasó könnyen el is feledkezhet a főhős művész-voltáról, hiszen csupán néhány alkalommal kerül említésre. A művészetben való elakadás készíti arra, hogy pszichológushoz forduljon, tehát döntésének egy fontos komponense, ezért azt az olvasói előfeltevéseinket, hogy a művészet nagyon is szignifikáns szerepet kap, a regény nem feltétlenül teljesíti be. Akkor kerül ismét előtérbe ez a szempont, mikor sikerül áttörni a gátat, és Noa ismét festeni kezd, de akkor is csak néhány jelenet erejéig mutatkozik meg az alkotás folyamata.

Ezen a ponton felmerülhet: mit tartogathat még egy olyan könyv, amely főhősének múltját már a kezdetektől ismerjük? Sokat, ugyanis ami teljes történetnek tűnik, csupán töredéke annak, ami a valóság. A továbbiakban rengeteg fordulat vár mind Noára, mind az olvasóra. A korábbi látszólagos felszíniesség helyett már nemcsak a téma, hanem annak kibontakozása is bonyolultabbá válik, több ponton is arra kényszerülhet az olvasó, letegye a könyvet, hogy megemészthesse az olvasottakat. Olyan, korábban elfelejtett emlékek törnek a felszínre ugyanis, amelyek súlyosabbak az addig olvasottaknál, és a bántalmazás központibb témává alakul, mint a regény korábbi fejezeteiben.

A történet néhol kapcsolható Péterfy-Novák Éva *Apád előtt ne vetközz* című regényéhez, a tekintetben, hogy nem csupán Noa múltjába nyerünk betekintést, hanem bántalmazó édesapjába is, és felsejlik, mi lehetett az az ok, amiért utóbbi végül is az alkoholhoz fordult. Ez Noának is segít megérteni

apját, és hozzájárul a traumák feldolgozásához. Mindkét regény tematizálja a generációkon átívelő traumákat, bár Vadadi Adrienn spirituálisabb módon teszi ezt meg. Míg Péterfy-Novák Éva esetében a két párhuzamos szálon futó cselekményen keresztül válik szemléletessé a transzgenerációs jelleg, Vadadi Adrienn azt a megoldást találja, hogy Noa édesapjának múltja látomásként válik elérhetővé a szereplők számára.

Noa életében szinte egyáltalán nincsenek valódi kapcsolatok, saját magával való viszonyát is beleértve. Az egyetlen igazi kötődés legjobb barátjának, Judithhoz fűzi, bár tőle is eltávolodni látszik. Judit fontos szerepet játszik Noa életében, ő az, aki igyekszik lehetőségeket és megoldásokat találni, támogatni őt az útján. Hiszen ismeri a múltját, bizonyos mértékben ő is áldozata volt annak, ahogy az a regényből kiderül. Itt fogalmazódik meg az egyik alapgondolat, amely szorosan kapcsolódik a traumatikus élményekhez való viszonyuláshoz: „– *Miért nem mondtad el eddig soha? (...) – Te miért nem?*” (23.) A történet egyik erőssége, ahogyan manifesztálódik a trauma, olyan aspektusok kerülnek előtérbe, amelyek szerves részei ennek a témának: a történekről való mélyes hallgatás, a történet elutasítása, az elfojtás és felejtés.

Egy egész más kapcsolat figyelhető meg Noa és Ram között, amely bár szerelemként definiálódik, valójában mélyebb ennél. Kezdetből már-már felfoghatatlan kötelék fűzi kettejük egymáshoz. Ez nem szerelem első látásra, sokkal transzcendentálisabb annál, kiderül ugyanis, hogy előző életeik során már nem egyszer összefonódott a sorsuk, és mindig szoros kapcsolat fűzte össze kettejük, amely jelen életükbe is elkísérte őket.

Reinkarnáció, önismereti és személyiségfejlesztő tréningek, mozgásterápia, látomások és sok minden más részei a regénynek. Nagyfokú spiritualitás jellemzi, olyasmiket láttat, amelyek sok olvasó számára furcsák, akár elidegenítőek lehetnek. Vadadi Adriennek sikerült egy olyan regényt írnia, amely sokat adhat közönségének, és bár témája valóban sokszor kerül terítékre, nem egy a sok közül. Sajátos felfogásával és megoldásaival színezi ki történetét, így egyediséget kölcsönöz neki. Kétségkívül nem egyszerű regény, hiszen a téma is megosztó. Főképp azok számára lehet érdekes, akik nyitottak valamire, ami radikálisan eltér a megszokottól.

SALAMON ESZTER JÚLIA

Egy síró bohóc igaz története

Richard Gadd: *Baby Reindeer*

Minden bevezető kampány, marketingfogás és tűzijáték nélkül, fű alatt tette közzé a Netflix az utóbbi évek egyik, ha nem legerősebb saját készítésű sorozatát. A *Baby Reindeer* (magyarul *Rénszarvasbébi* volna, de nem tudok róla, hogy magyar címen is megjelent volna) dráma-komédiának indul, majd váratlanul extrém sötétbe borul, megrág és kiköp, székhez szegez, szívet és gyomrot facsar, a legnagyobbat mégis akkor üti, ha némileg a valós háttérrel is tisztában vagyunk: Richard Gadd ugyanis saját élettörténetének bizonyos részeit dolgozta fel előbb két egyszemélyes előadásban (one-man-showban), amelyeket a sorozatban is megjelenő Edinburgh-i Fringe Fesztiválon mutatott be zajos sikerrel. Ezekből állt össze a hétrészes Netflix-minisorozat, amelynek nemcsak alkotója, hanem főszereplője is.

Donny (Richard Gadd) huszonéves srác, báros egy csendes kocsmában, ahová egy átlagos délután betéved egy szomorúnak látszó nő, és helyet foglal a pultnál. Hamar kiderül, hogy egy vasa sincs, semmit nem tud vásárolni, ezért Donny felajánl neki egy ingyen teát. Beszédbe elegyednek, és attól a naptól kezdve Martha (Jessica Gunning) minden egyes délután meglátogatja a fiút a munkahelyén. Nem sokkal később az e-mail-címét is megszerzi, és bombázni kezdi talán kedvesnek szánt, valójában teljesen összefüggéstelen és ijesztően zavart üzenetekkel. Donny számára hamar terhes lesz a rajongás, de képtelen ezt határozottan Martha tudtára adni. Amikor pedig végre elhatározza, hogy a rendőrséghez fordul, ez nem bizonyul jó döntésnek: a hatóságok egy cseppet sem veszik komolyan a zavarodott elméjű, álomvilágban élő, értelmetlennak látszó nő jelentette fenyegetést. Arról nem is beszélve, hogy Donny nem áll elő a teljes igazsággal. Egy szót sem ejt sem arról a szörnyű traumáról, amely korábban érte őt, és annak elkövetőjéről, akinek sokkal súlyosabb a bűne, mint a zagyva e-mailek és a lankadatlan rajongás, sem arról, hogy a Marthától kapott figyelem legbelül hízogató a számára.

A széria hangvételét tekintve meglehetősen könnyedén kezdődik, de első pillanattól érezhető, hogy benne van valami sokkal veszélyesebb fordulat lehetősége. Itt még legfeljebb arra számít a néző, hogy thrillerbe fordul a történet, ám ez a dramedy minden elvárásunkkal szembemegy.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott.

Az Oradea Heritage munkatársa.

Donny sikertelen stand-up komikus. Anti-humormal, némi bohócjátékkal és bolondos kellékekkel operáló, a közönségben kínos csenddel fogadott fellépései a sorozat szerves részét képezik, részben humorral pontozva a történetmesélést, részben pedig megadva egyfajta kényelmetlen alaphangulatot, amelyben a szekundér szégyenérzet nemcsak nevetségesnek, hanem kifejezetten sajnálatra méltónak festi le a főszereplőt. Donny ebből sem tud menekülni, mint ahogyan Martha „szerelme” elől sem, aki hamarosan a humorestekre is elkezdti őt hívatlanul elkísérni. Bármennyire is áldozatnak látszik első körben a srác, hibát hibára halmoz, és egyszer csak azt is megértjük, miért.

Miután a gyomrosként ható negyedik epizód-ból fény derül Donny múltjának legsötétebb részleteire, az eleinte krimit ígérő sorozat váratlan fordulatot vesz, és ezt nem föltétlenül a cselekményre értem. Innentől bontakozik ki, mit is szeretett volna Gadd létrehozni a színpadról adaptált alkotásban, amelyet az eredeti formátumra hajazó módon végigkísér a narráció és a főszereplő arcáról készült hosszú-hosszú szuperközelik. A hatodik részben pedig egy már-már műfajváltásként értelmezhető jelenetben nézzük és hallgatjuk meg a közönségnek, illetve a kamerának elmondott, előadott fájdalmasan őszinte reflexiót. A *Baby Reindeer* kendőzetlen önvallomás, félelem nélküli kitárulkozás, a sebezhetőség és a rossz döntések felvállalása, és az elszigetelődés módjainak feltérképezése, és – ahogyan az a Gadd-del készített interjúkból is kiderül – egyfajta terápia egy nagyon nehéz életszakasz történéseinek feldolgozására. Ugyanakkor nem öncélú: olyan társadalmi és lélektani kérdéseket vet fel, amelyekről ritkán beszélünk, és olyan összetett, ambivalens módon mutatja be az eseményeket és a szereplőket, amely nemcsak meglepő, hanem

|||||

Találkozás. Egy ingyen tea, amely mindent megváltoztat

üdítő is. Gadd nem akar morális verdiketek hozni, és ha vádol is bárkit, a vádlottak közül ő maga sem hiányzik.

Richard Gadd ugyanakkor nemcsak a film készítőjeként, hanem színészként is brillírozik. Hihetetlenül erőteljes színészi jelenléte, sebezhetősége, döbbenetes bátorsága a sorozat abszolút lelke és motorja, de nemcsak ő alakít nagyot: a Marthát játszó Jessica Gunning egyszerre sajnálatra méltó és vérfagyasztóan kiszámíthatatlan, a transzszexuális barátnőt alakító Nava Mau a józanság hangját képviseli, amíg aztán Martha az ő gyenge pontját is kikapintja, hogy a lelkébe gázolhasson, a híres tévés-ként megjelenő Tom Goodman-Hill pedig a maga eszköztelenségével és faarcával az egyik legfélelmetesebb filmes gonosz, akit az utóbbi időben láttam. A pontosan és érzékenyen játszó szereplőknek, a hibátlan filmezésnek és a felvetett témáknak – szexyen, szexualitás, családi kötelékek, traumafeldol-

gozás stb. – köszönhetően bármennyire is kényelmetlen ezt a sorozatot nézni, félrepillantani éppúgy lehetetlen.

Ha az eddigiekből nem lenne világos, a *Baby Reindeer*, ahogy annak idején mondták, csak erős idegzetűeknek ajánlott – nekik viszont kötelező.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

BABY REINDEER
(2024, Netflix, Egyesült Királyság)

Írta: Richard Gadd

Rendező: Weronika Tofilka, Josephine Bornebusch

Szereplők: Richard Gadd, Jessica Gunning, Nava Mau, Tom Goodman-Hill

|||||

Pericles. Ajtó, kulcsok nélkül

William Shakespeare *Pericles* című drámáját rendezte meg Philip Parr a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház társulatával. A háromórás előadás bemutatója 2024. március 8-án volt. A TESZT (Temesvári Eurorégiós Színházi Találkozó) fesztivál keretein belül néztem meg a háromórás előadást, melynek végén kérdések tömkelegével, frusztráltan jöttem ki a színházból.

A történet összefoglalva nem bonyolult: Pericles (az általam látott szereposztásban: Erdős Bálint) Thürosz fejedelme egy általa megfejtett titok miatt menekülni kényszerül királyságából. Útközben rátalál a szerelem és amikor már biztonságos a hazatérés, a Thüroszba vezető hajóúton, felesége Thaisa (Lőrincz Rita) a viharos tengeren életet ad lányuknak, Marinának (Deli Szofi) és belehal a szülésbe. A gyászoló Pericles lányát Kleon király (Kiss Attila) gondjaira bízva és visszatér királyságába. A második felvonás tizennégy évvel később játszódik, központjában a felcseperedett Marina áll. Ő is rengeteg meg-

KOÓS CSENGE JULIANNA (1999 Budapest).
2022 óta a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem
teatrológia szakos hallgatója. Első publikációja
a *Látó* szépirodalmi folyóiratban jelent meg,
de közölt a Transtex portálon is.

próbáltatáson megy át, de tisztaságának köszönhetően mindenki tiszteli és szereti. Olyannyira, hogy mikor szóra kell bírni a magányába és bújába burkolózott idegen királyt, őt hívják segítségül. Kiderül, hogy ez a szomorú uralkodó nem más, mint az idős Pericles (Molnos András Csaba) és „minden jó, ha a vége jó”.

Három óra alatt nem találtam meg az előadás kulcsát. Néha egyáltalán nem volt semmi a kezemben, máskor egy gondnok kulcsosomójára emlékeztettek a színpadi történések. Deklamáló történetmesélésből estünk valamiféle beavató színházba, aztán elidegenítettek minket a civil véleményt formáló színészek, utána egy népszínház primadonnái próbálták a színészek rég elvesztett energiaszintjét „sok-ságukkal” felpörgetni, aztán kis-nagy-mégnagyobb reálokban keseregtek, ugyanígy örvendeztek is, néhányan civilben, mások szerepben táncoltak és énekeltek a dalbetétek alatt.

Ezen a ponton felmerül bennem a kérdés: ez egy kísérlet volt? Emellett pedig, nem gondolom, hogy ennek az előadásnak az esetében célravezető rendezői koncepció és/vagy instrukció, hogy amikor a színészek nincsenek jelenetben, csináljanak, amit akarnak. Főleg, hogy a térkialakítás miatt a néző mindent lát abból, amit tesznek. Nincs könnyű dolguk, téli kabátokban kell játszaniuk a majd' harminc fokos teremben. Így nem csodálkozom azon, hogy sokszor a színészi jelenlét néhány művész esetében megcsappant. Hozzá kell tennem, hogy az a társulat, amely képes megcsinálni az 1978-at (rendező: Tomi Janežič), méghozzá nem is akárhogyan, jobb rendezői koncepciókat érdemel.

Deli Szofia (Marina), Molnos András Csaba (az idős Pericles)

*Pillanatkép
az előadásból*

A színpadot két lépcsőzetes emelvény fogja közre, azokon foglalnak helyet a nézők. Megidézi ez a görög amfiteátrumok hangulatát – különösen jól tesz a fizikai akcióban dúskáló néhány jelenetnek. Még jobbat tenne, ha mindkét oldalnak játszanának a szereplők. Többen a második felvonás kezdetekor átültek arra az oldalra, ahol én is voltam, mert az eredeti helyükön alig láttak valamit. A térhasználat ezen kívül jó: a színészek minden

irányba mozognak: feljönnek közénk a nézőtérre, bebújnak az színpad oldalán elhelyezkedő kellékek mögé. Ha az előadás kulcsa mondjuk a játékoságban lenne, ez a térhasználat kifejezetten passzolna hozzá.

Aki járt már a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház nagytermében, tudja, hogy a falak a nézőtéren türkiz árnyalatúak. Ezzel a helyi adott-

*Az előadás látványos
jelenete*

sággal vegyült, a leginkább élénk színekkel operáló Brian D. Hanlon által tervezett díszlet, rendkívül izgalmas látvány- és színvilágot hozva létre. A díszlet és kellékhasználat középpontjában nagy narancssárga csónak van, amit kellékként is kijátsszanak. A jelmezek esetében azonban nem tudok elismerően nyilatkozni, ahogyan fent említettem, célszerűtlen a civil öltözködés megoldása. Bár kísérletek születtek arra, hogy a színpadra belépve a színészek jelmez szintjén is átlényegüljenek a megformált karakterekké, de ez a megoldás az amúgy is eklektikus öltözékek között nem volt elég kontrasztos, veszített a jelentőségéből.

Az előadás legnagyobb erénye a frissen Uniterdíjat nyert Cári Tibor zenéje. A kórusművek harmóniája visszavezeti a néző figyelmét a színpadra. Vajda Boróka énekhangja pedig kiemelkedően csendül fel. Ha az előadás kulcsa a zeneiség lett volna, sokat profitálhattak volna belőle. A háttérzenét élőben megszólaltatott akusztikus gitár szolgáltatta, de nem tudtam rá figyelni, ugyanis a terem akusztikája nem kedvezett: sokszor nem értettem, mit mondanak a színészek. Bár nem vagyok a mikroport és a túltolt technikai megoldások híve, ezen a ponton fohászkodtam azért, hogy valaki adjon a kezükbe egy mikrofont.

SE A rendező mintha nem akart volna elmélyíteni semmiféle konfliktust, de ehhez inkább a felszíneséget választotta eszközül, mint azt, hogy például szimbólumokat használjon. Talán ez egy olyan színházi irány, amivel még én nem találkoztam. Talán az volt a célja, hogy megóvja a színészek és a nézők lelki világát. Nem tudom. Mindenesetre a következtetésem az, hogy minden előadásnak szüksége van határozott irányokra: legyen ez formaiság, gondolatosság, nyelvi stílus. Ha mindenből kicsit kapok, összezavarodok és lankad a figyelmem. Inkább legyen egy előadás határozottan valamilyen, még

akár rossz is. Nem esik jól, hogy hiába keresem hozzá a kulcsot, ha találok is egyet, nem passzol a zárba.

KOÓS CSENGE

TEMESVÁRI CSIKY GERGELY SZÍNHÁZ

William Shakespeare: Pericles

Fordította: Áprily Lajos, Szász Károly, Dálnoky Réka

Rendező: Philip Parr

Dramaturg: Dálnoky Réka

Díszlet és jelmez: Brian D. Hanlon

Koreográfus: Anca Stoica

Zeneszerző: Cári Tibor

Light design: Dorian Bolca

Szereposztás: Kocsárdi Levente (Gower), Jancsó

Előd / Erdős Bálint (Fiatal Pericles, Lysimachus), Molnos András Csaba (Idős Pericles, Udvarnagy), Deli Szófia / Vadász Bernadett (Marina), Mátyás Zsolt Imre (Antiochus, tengerész, lovag, Tyrus fejedelme), Vajda Boróka (Antiochus leánya, Philoten, Bawd, Diana hangja), Lajter Márkó Ernesztó (Lovag, Mytilene fejedelme), Éder Enikő (Helicanus, Lychorida), Kiss Attila (Kleon, lovag), Borbély B. Emília (Dionyza, Diana hangja), Czüvek Loránd (Leonine, lovag, Tyrus fejedelme), Bandi András Zsolt (Simonides, Mytilene ura), Lőrincz Rita (Thaisa), Hegyi Kincső (Halász 1, Diana hangja), Aszalos Géza (Halász 2, Villám), Tar Mónika (Halász 3, Diana hangja), Magyar Etelka (Tengerész, Pander, Diana hangja), Balló Helga (A megmentett nő)

|||||

Nekrologizálok. Öt

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

Kinde Annamária

(1956 Nagyvárad – 2014 Nagyvárad)

A szabadság, amelyre vártunk, itt van

„Én nem szedem össze a játékaimat.
Mert ha nem játszom:
nem vagyok.”

Szilágyi Domokos volt az első kortárs költő, akit sokáig, hosszasan és sokszor olvasott. Úgy látszik, az élmény nem múlt el nyomtalanul. Később Király László volt rá nagy hatással. A kritikusok, ha vannak, bajban vannak, ha be akarják sorolni valahová. De hát ez meg az ő gondjuk, vallotta ugyanakkor. Szeretett játszani, egy időben az is fontos volt, hogy ne legyen lineáris, amit ír, legyen benne valami csavar, ingáztatás különböző szintek között a szöveg az olvasót.

„Szandra May-re azért volt szükségem, mert ő elmondhat olyasmit is, amit Kinde Annamária nem. Más távlatba helyeződnek a szövegek. De Szandra May valahogyan mégis más, valamiféleképpen több egy költői alteregónál. Mohás Livia azt írja egy tanulmányában, hogy az írók a leszakadóban levő személyiségréseiket írják meg. Érdekesnek találtam ezt a felvetést, végül is akár azt is mondhatnám, Mohás Livia nélkül nem volna Szandra May.

Magát a figurát már tizenöt-tizenhat évesen kitaláltam. A környezetével együtt. Csak akkor még nem volt neve neki, és nem tudtam, mit kell vele kezdeni... Egyébként pedig jellemző rám, hogy előbb megírtam a verseket, aztán jöttem rá, hogy archetípusokkal dolgozom. Ettől otthonos az a világ.

Pont ez a giccs határát súroló, naivan idilli világ az, amely csak Szandra May által felmutatható.

tó. De Szandra egy erős figura, aki végigjárja az útjait, választ keres a kérdéseire. Nem érdekli az, hogy életnek és halálnak (jelen esetben a saját halálának) ura legyen. Az neki nem eléggé érdekes, és egyébként sem lehet igaz. Azt, hogy valamiféle határokon járok ezekkel a szövegekkel, én magam is érzem. Nem fogok lemondani erről, mert dolgom van velem.

A *Szandra May kertje* az egyfajta bátorság-könyv. Hiszen abban a könyvben álltam elő ezzel a figurával. Örültem neki, hogy szerették. Az igazi kedvenc azonban a *Szandra May a sivatagban*. Ez a kötet már meg is van szerkesztve, eljut valahonnan valahova – ez egységes könyv. Az ötödikben, a *Mondhatatlanban*, megint többfelé megyek egyszerre. Abban van az említett hosszúvers, benne két szonettkoszorú, ezek a szétírás és összerakás gyakorlatai. Vannak benne másféle stílusgyakorlatok is, meg valamiféle abszurdoid kísérlet-kezdemények Lewis Carroll nyomán.”

Makk Károly

(1925 Berettyóújfalu – 2017 Budapest)

Meghalt Károly, nincs többé mese

Írtunk egy könyvet – nem! Meséltettem, amiből írt egy könyvet. Ez sem igaz. Írtak Hannával egy könyvet, amibe másfél, két éven át bele-bele nyúlhattam szeretettel.

Szeretni kell! Mesélni kell! Ennyi lenne?

Nagy csaták is voltak. Gyermek volt még, meg már megint. Gyermek lett megint közben. A legokosabb, a legrafináltabb, a leggyerekebb gyermek. Alkotó gyermek, álmodozó kilencvenévesen is. A csúcson is, hol máshol?! Múltról és jövőről, kizárólag saját magáról.

Házat épített nyolcvanévesen, hogy ránézhesen a Balatonra, meg a háta mögött két arasszal emelkedő dombra, egészen közel a Psota Irén rókaüldözéses jelenetének helyszínéhez.

Utaztunk Berettyóújfaluból Nagyváradra. A váradi kicsi térben többen szerették, mint a berettyóújfalui nagyteremben. Újfaluban született, a mozitéren.

Minél tovább élsz, annál többet tudsz mesélni. És szeretni is többet. Ő sokat élt, sokat szeretett, és sokat fog mesélni még az életben maradó életéről, amikor azok már nincsenek is.

Álomember, álomember volt.

Konrád György

(1933 Berettyóújfalú – 2019 Budapest)

Elfogyunk mellőle, aztán majd visszajövünk

Kereken ötven éven át,
az egyik legnagyobb,
az egyik legismertebb,
az egyik legnemzetközibb magyar író.

Szépíróként nincs jelen. Igazából sohasem volt. Különösen nincs jelen a rendszerváltás utáni időszakban, amikor sok időt tölt el itthon. Amióta Berlinben van, azóta végképp nincs. Mintha nem is érdekelné, hogy számít-e még idehaza. Hogy írónak számít-e még. Én persze látom, hallom a kérdéseiből, hogy igenis foglalkoztatja őt az, hogy hogyan látják, vagy nem látják, de aztán legyint.

54

Sokan, olvasók is, de a közélet különösen, első sorban politikai tényezőként tartják számon. És a gondolat, az éles gondolkodás emberének. Így fogadják őt a könyvkereskedők/terjesztők is. Itthon. Külföld az más, ott olvassák is. Száznál több idegen nyelven jelent meg könyve.

Amíg nem lesz itthon is valaki mindenkor mellette, aki szőröstül-bőröstül vállalja őt, olyan esszéista írónak amilyen, olyan, a politikában is jelen, következetes és hiteles szabadelvűnk, olyan közéleti személynek amilyen, amíg nincs ismét mellette az, aki folyamatosan képviseli és ki is áll mellette, addig nem fognak róla tudomást venni itt, legfeljebb udvariasan. A háta mögött pedig fanyalogva, képmutatóan azok, akik nem olvasták, nem olvassák, nem ismerik, sem intellektuálisan, sem szellemileg a közelében sincsenek, nem is voltak.

Ahhoz, hogy íróként is jelen legyen Magyarországon, Konrád politikai nézeteit is vállalni kell – azzal a következetességgel, elemző készséggel, amivel ő vállalta mindenkor mindenhol saját magát. Ilyen kiadója talán megint van, ilyen terjesztője nincs.

Elfogyunk mellőle, aztán majd visszajövünk.
(2001–2023)

Zudor János

(1954 Nagyvárad – 2018 Margitta)

Napkitörésről napkitörésre

Amikor Zudornak napkitörése volt, én éppen postás voltam Nagyváradon. Nem postás, táviratkézbetűző, biciklivel jártam a várost, oldalamon oldal-táska.

A Vitéz utcai – akkor már Decebal – hídon mentem volna át, amikor futott velem szembe. Hazulról jött, nagy lendületben volt, integetett, örült és kiabált. A találkozásnak örült, annak – ezt csak később gondolom –, hogy elmondhatja valakinek, és most én leszek az. Megálltam, letettem a lábam a pedálról, de nem szálltam le a bicikliről, közöltem vele, hogy rohanok. Nem baj, mondta, ezt hallgasd meg. Nem hallgattam meg, megbeszéltük, hogy a Gongban találkozunk egy félóra múlva, miután felvettem a postán az újabb adag táviratot.

Akkor nem találkoztunk, de később, még aznap mégis. Azután, hogy a Fő utcán egy kapu alatt valaki, egy pasas, egy balik felpofozta, vagy megverte.

Miután a Vitéz utcai hídnál elváltunk, fölment a városba, le s föl sétált – jött-ment – a Fő utcán, odament emberekhez, első sorban, vagy kizárólag, ezt nem lehetett egyértelműen bizonyítani – férfiakhoz, és közölte bizalmasan, fülbesúgva, hogy ő mindent tud.

– Mindent tudok!

Nem vették komolyan, kivéve egy valakit.

– Mit tudsz?

– Hívjál meg ebédre, és elmondom.

A pasas behúzta egy kapu alá, pofozni kezdte – mit tudsz? Mit tudsz? – kérdezgette, majd jól megverte, megrugdosta, és otthagya.

Ez után nem sokkal futottunk megint össze. Elmondta, hogy napkitörése volt az éjjel, látta, hogy az amerikaiak Nagyváradra dobták le a napalmbombát. Minden, ami él, elpusztul, itt marad a kopasz város, most mi legyen. Szenvedélyesen, dühösen, cáfolni kezdtem, talán le is hülyéztem, és elzavartam.

– Tudod – mondta – megállapították, hogy skizofrén vagyok.

*

100 éves diófám
A szerző felvétele

Azokban a napokban Szőcs Géza, aki az első évfolyamon – talán még a másodikon is, amíg Zudor ki nem merült, és halasztani nem kezdett – János évfolyamtársa volt Kolozsváron, a feleségével a Félixfürdőre járt ki naponta, de a Dacia szállodában laktak a Körös-parton. Találkoztunk. Egyik alkalommal elmondtam neki Zudor napkitörését, meg azt is, mekkora hülyeségnek tartom, Jánost pedig Nagyvárad legeslegújabb öröltjének. Főleg a bujkálásai a skizofrénia buktattak ki. Mintha diszsidált volna, meg itt is maradt. Ketten vannak egyhelyen. Legújabb verseiben is.

Géza találkozni akart Jánossal, hozzam össze.

Én kísértem el, a szálloda halljában, valamelyik emeleten találkoztunk. Talán félórát beszélgettek, amíg Márta, Géza nászutas felesége készülődött. Félixre mennek, busszal, kocsival vagy vonattal, mindegy, fürdő.

Géza hagyta, hogy János beszéljen. János mondta. Amerika ledobta Váradra a napalmbombát, neki ettől napkitörése van, mindennek vége.

Jó, mondta Géza, ledobták, akkor most mi legyen? Nem tagadta, mint én, nem cáfolta, mint én néhány nappal azelőtt, hanem helyben hagyta. Igen, ledobták, mit tegyünk? Szerinted, mennyi időnk van? Szerintem semennyi. Szerintem néhány hetünk csak van. Jó. Jó azt várjuk ki. Jó, várjuk. Aztán eldől. Ebben maradtak. Zudor megnyugodott, látod, mondta, várunk. Ebben maradtunk Szőcsék meg elindultak a vastag ajkú szép Mártával a Félixfürdőre.

*

Futárkodtam is neki. Amikor a romániai „forradalom” után a *Bihari Naplónak* és a *Kelet-Nyugatnak* riporterkedhetett János, kézi riporter-magnót vittem neki, Szőcs Géza ajándékát. Majd évek múltán, miután egy gyalogátkelőhelyen elütötték, amit súlyos koponyatöréssel úszott meg, volt felesége, gyermekeinek anyja kérésére csontpótló anyagot vittem Váradra. Mai napig nem tudom, segített-e.

KŐRÖSSI P. JÓZSEF

